

MİLLİ MÜCADELE SIRASINDA TÜRKİYE'DE İTİLAFLI DEVLETLERİNCE TAHKİK HEYETİ KURMA ÇABALARI

Dr.Cengiz MUTLU*

ÖZET

Milli Mücadele yıllarında Yunan işgali özellikle Batı Anadolu'da beraberinde Müslümanlara yönelik katliamları getirmişti. Kurulan tahkikat komisyonu ve hazırlanan rapor ise Türkiye açısından müspet neticeler vermemiştir. Ankara Hükümeti'nin güvenlik gerekçesiyle bazı Rum ve Ermenilere yönelik aldığı kararlar Batıda kendi aleyhine olan propagandayı tetiklediğinden, bu durum Batılı başkentlerde Türkiye'de bir tahkikat komisyonu kurulması düşüncesinin doğmasına sebebiyet vermiştir. Ankara Hükümeti daha evvel kurulan müttefikler arası tahkik heyetinin bir netice vermediğini gördüğü için bir komisyonun kurulmasını Türkiye'nin içişlerine müdahale olacağı gerekçesiyle reddetmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tahkikat, Kamuoyu, Ermeni, Rum, Türkiye

STRUGGLES FOR ESTABLISHING INVESTIGATION COMMITTEE BY ALLIED POWERS DURING THE WAR OF INDEPENDENCE

ABSTRACT

During years of war of independence, Greek invasion brought the massacre against muslims especially in Eastern Anatolia. The established investigation committee and the prepared report didn't produce positive results in terms of Turkey. As the decisions made by Ankara government against Greeks and Armenians for security triggered the opposing propaganda in the east, this situation led to the opinion among eastern capitals that an investigation committee had to be established in Turkey. Because Ankara government saw that earlier established investigation committee among allies didn't give positives results, it rejected the establishment of a committee for it would have been an interference with Turkey's internal affairs.

Key Words: Investigation, Public Opinion, Armenian, Greek, Turkey

* Milli Eğitim Bakanlığı

GİRİŞ

15 Mayıs 1919'da Yunanistan'ın İzmir'den başlattığı işgal beraberinde yıkım, ölüm, işkence ve Müslüman muhaceretini getirmişti. Bu durum sadece Batı Anadolu'da değil, Yunanistan'dan aldıkları askeri güçle Karadeniz sahillerinde örgütlenen Rum çetelerinin Müslümanlara karşı giriştikleri hadiselerde de gözler önüne serilmekteydi¹. Yunan işgal kuvvetlerince Müslümanlara yönelik yapılan katliamlar İstanbul Hükümeti'ni harekete geçirmişti. Sadrazam Vekili Mustafa Sabri Efendi, 15 Temmuz'da Yunanların mezalimde buldukları yerlere bir tahkik komisyonu gönderilmesini telgrafla istemişti. Aynı gün padişah, kabul ettiği Morning Post muhabirine Yunanların işgal mntikasındaki olaylardan bahsetmiş, Türk Milleti'ni kurtarmak zorunda olduğu yönünde bir beyanat verme gereği duymuştu². Tarafsız bir devletin temsilcisi olarak İzmir'de bulunan Amerikalılar başkentlerine, Yunanların aşırılıkları hakkında raporlar gönderirken, aynı durum devam eden Paris Barış Konferansı'na da yansımıştı. 18 Temmuz'da Yüksek Konsey, İzmir'in işgali ve takip eden olayları incelemek üzere bir komisyon kurulmasına karar vermiştir. Komisyonun görevi; sorumluları ortaya çıkarmak ve sonuçlar üzerinden tavsiyede bulunmak olacaktı. Komisyon kurulmasına itiraz etmeyen Yunan Başvekili Venizelos, İngiliz, İtalyan, Fransız ve Amerikalı üyelerin yanına bir de Yunanlı bir üyenin ilavesini istemişti. Türklerin Yunan üyenin önünde konuşmaya cesaret edemeyeceği gerekçesiyle bu isteğe karşı çıkan Fransa, daha sonra oy hakkı olmamak ve sonuçlara katılmamak şartıyla teklifi kabul etmiştir. Daha sonra aynı imtiyaz Türk temsilcisine de tanınmıştır. Komisyon; Menemen, Manisa, Aydın, Nazilli, Ödemiş'de 175 tanığın ifadesini almıştır. Rapora göre, Mondros Mütarekesi'nden itibaren Aydın ilindeki Hıristiyanların genel durumu tatminkar bulunmuştur. Yunan işgalinin resmi sebebi, asayişin kurulamamasıydı. Fakat bu tarz bir işgal komiserlere göre, gerek pratik gerekse ahlaki açıdan uygunsuzdu. Raporunda yüz kızartıcı itiraflar göze çarpmaktaydı. Üstelik Yunan iddialarının aksine İzmir ve Ayvalık şehirlerinin hemen dışında Türk nüfus Rumlara nispetle hayli fazlaydı. Paris'te çıkan Matin Gazetesi'nin bir haberine göre, raporun incelenmesinden sonra Yunan işgalinin devamına karar verildiği, Yunan işgalinin Türk Milli Mücadelesi'nin genişlemesine sebep olduğu aşikar

¹ Bu konuda geniş bilgi için bkz. **Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri (1918-1922)**, Genelkurmay Yay, Ankara, 2009; **Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi Gayri Müslimlere Yapılan Yunan Mezalimi**, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay, Ankara, 1996; Zekeriya Türkmen, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ocak Yay, Ankara, 2000; **Anadolu'da Yunan Mezalimi**, Garp Cephesi İstihbarat Şubesi, Ankara, 1338.

² Gotthard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, (Trc. Cemal Köprülü), TTK, Ankara, 1971, s.86-87.

idiyse de, Yunan ordusunun çekilmesinin bölge Hristiyanlarının aleyhine olacağı görüşüne yer verilmiştir.³ İstanbul Hükümeti, tahkik kurulu raporuna rağmen Paris Barış Konferansı'nın Yunan işgaline devam kararını ve Venizelos'a sadece bir ihtar verilmesini 1 Ocak 1920'de İtilaf Devletleri'ne gönderdiği notayla protesto etmiştir. Notada İstanbul Hükümeti, Yunan mezaliminin tescillenmesine rağmen Yunan ordusunun bölgede kalması kararının verilmesini hayal kırıklığı olarak nitelemektedir. Komisyonun görevini tamamlayıp gitmesinden sonra Anadolu'da Yunan mezalimi devam etmiştir. Tahkik komisyon raporu, Türkiye'de yeniden ümitleri yeşertmişse de müspet bir netice vermemiştir. Türk hukukunun diploması ile değil kuvvetle savunulabileceğini fikri yaygınlık kazanmaktaydı.⁴ Milli Mücadele yıllarında TBMM Hükümeti güvenlik gerekçesiyle önce Karadeniz Bölgesi'ndeki, ardından Batı Cephesi'ndeki bir kısım Gayrimüslimi daha güvenli yerlere almıştır. TBMM'nin bu önlemleri Batı'da çok güçlü olan Ermeni ve Rum lobisini harekete geçirmiş, TBMM'nin sevk kararı Batı basınında Anadolu'da Hristiyanların katledildiği yönünde bir propagandaya dönüşmüştü. Yunan Başbakanı Venizelos ve Batılı devletlerdeki dostları Milli Mücadele'yi yürüten heyeti köşeye sıkıştırmak, gerek Batı gerekse Amerikan kamuoyunda yanlış lanse etmek için Anadolu'da TBMM mntıkası dahilinde bir tahkikat komisyonu kurulması için harekete geçmişlerdi. Bu makalede tahkikat komisyonu kurulması için yapılan girişimler irdelenecektir.

ANKARA HÜKÜMETİ'NE YAPILAN İSNATLAR VE TAHKİKAT KOMİSYONU KURMA ÇABALARI

Milli Mücadele yıllarında her sorumlu hükümetin yaptığı gibi Ankara Hükümeti'nin Anadolu'da Ermeni ve Rum azınlığa karşı aldığı zorunlu tedbirler Batı kamuoyunda Türk karşıtı söylemlerin artmasını beraberinde getirmişti. Özellikle Karadeniz Bölgesi'ndeki Rumların ardından Batı cephesindeki Ermeni ve Rumların güvenli yerlere sevkini Gayrimüslimlerin katledildiğine dair propagandaların artmasını ve Batılı devletlerin Ankara Hükümeti'nin içişlerine karışmasını elverişli hale getirmekteydi⁵. Kurulacak

³ Kayhan Sağlamer, "Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefikler Arası Komisyon Raporu", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Ekim 1971, sayı 49.

⁴ Mustafa Turan, "İstiklal Harbinde Müttefiklerarası Tahkik Heyeti Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi", **A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, sayı 8, Kasım 1991. Ayrıca bkz. **Türkiye'de Yunan Fecâyii**, (Yay. Haz. Mustafa Turan, Süleyman Özbek, Zahit Yıldırım), Berikan Yayınevi, Ankara, 2003. Yunan mezalimini tahkik için İzmir'e gelen tahkik heyetine Aydın Vilayeti'nden verilen vesika suretleri için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hariciye Nezareti Siyasi Kısım (HR.SYS), BOA, HR.SYS. 2728/12.

⁵ Mustafa Balcıoğlu, **Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, YÖK, Ankara, 1991.

tahkikat komisyonu ise bu duruma sadece bir vasıta olacaktı. Tahkikat komisyonu kurulması fikrinin en ateşli savunucusu İngiltere olmuştur.

İngiltere’de 10 Mayıs 1922 tarihindeki oturumda bir İngiliz vekilin sorusuna karşı Yasama Meclisi Üyesi Chamberlain, İstanbul’daki fevkalade komiserler tarafından çekilen telgrafın okunmasının ardından bir beyanat vermiştir. Chamberlain, bu hususta bir çok şikayetin vukua gelmesine rağmen başarısız olduklarını, azınlıkların gelecekteki himayeleri konusunda ciddi sorumluluk üstlenen İngiltere’nin sonraki barış görüşmelerinde bu tarz vakaların devamına izin vermeyeceğini söylemiştir. Ayrıca İngiltere’nin müşterek hareket etmek için Fransa, İtalya, Amerikan hükümetlerine müracaat ettiğini sözlerine eklemiştir. Takip edilecek politika hakkında meclise bilgi verilmesini isteyen Chamberlain, Amerikan Yakın Doğu Heyeti’ndeki bir kişiden aldığı bilgiden hareketle Ankara Hükümeti’nin Anadolu Hıristiyanlarına karşı imha siyaseti takip ettiğini iddia etmekteydi. Chamberlain, İngiliz Hükümeti’nin daha evvel öne sürdüğü barış tekliflerinde azınlıkların gelecekteki himayelerini taahhüt ettiğinin altını çizmekteydi. Ona göre, ortak hareket etmek için Amerikan, Fransız, İtalyan büyükelçileri bilgilendirilmeli, büyükelçiler ise, İstanbul’daki fevkalade komiserlerine talimat verilmesi için hükümetlerini haberdar etmeliydiler. Diğer taraftan İngiliz meclis başkanı, Ankara Hükümeti’nin resmi açıklaması olan, “*Yakın Doğu Yardım Komitesi’nden Yowell’in Rumları Türklere karşı isyana teşvik etmiş olduğundan ihraç edildiği*” söylemini kürsüsünden ifade etmiştir⁶. Chamberlain, gerek “mukabele-i bilmis!”, gerekse güvenilir bilgi almak için İzmir havalisine subay gönderilmesi teklifini yapmıştır. Milletler Cemiyeti’nin kurucusu ve 1923’ten 1946’ya kadar başkanlığını yürüten Lord Cecil’in Anadolu’ya gönderilecek subay miktarıyla, ne zaman hareket edileceğine dair sorusuna Chamberlain, İngiliz Hükümeti’nin teklifine karşı müttefiklerinin ve Ankara’nın cevabının bekleneceğini söylemiştir⁷. Bu arada Chamberlain, gazetecilere verdiği mülakatta arazi meselelerinin hallinden evvel Anadolu’daki Hıristiyanların içinde buldukları gerçek durumun bilinmesi gereğini vurgulamaktaydı. Fakat uzun süren Türk-Yunan Savaşı Anadolu’da gerek müttefik delegelere, gerekse yardım cemiyetlerine gerçeklerin ortaya konması yönünde müsait ortamı vermemişti. Yapılacak tahkikatın adilane olacağını söyleyen Chamberlain, Anadolu’daki ahalinin gerçek durumunun gözler önüne serileceğini iddia etmekteydi. Chamberlain,

⁶ Yunanların İzmir, İzmit, Gemlik’te yaptıkları mezalim uluslararası icra edilen tahkikat neticesinde tezahür etmesine rağmen Yunanistan hiçbir müeyyideye mağruz kalmamıştı. Bu durum elbetteki Türk kamuoyunda tepkileri beraberinde getirmekteydi. Bkz. *Peyami Sabah*, 23 Mayıs 1922.

⁷ *İleri*, 23 Mayıs 1922.

tarafsız devlet olan Amerika ile Fransa'ya yaptığı çağrıda, Pontos ahalisine gönderilmek üzere birlikte hareket edilmesi üzerinde dururken amacını, misli ile mukabelenin önüne geçmek, Türk ve Yunan hakimiyet sahalarında olanlar hakkında gerçek bilgi sahibi olmak olarak açıklamaktaydı. Ona göre, şayet çağrı yapılan hükümetler birer komiser göndermeyecek olursa İngiltere kendi adına bir komisyon göndermek için çalışacaktı. Üstelik İngiltere gönderilecek tahkik heyetine bir de Müslüman üye tayin edilmesi taraftarıydı⁸.

Tahkikat komisyonu kurulmasını gündeme getiren İngilizler, bu tekliflerini Fransız ve İtalyanlara kabul ettirmek için çaba sarf etmiştir. Fransa, İzmir mıntıkasına aynı görevle bir heyet gönderilmesini istemişti. Tahkikat işini idare edecek görevliler arasında General Pelle, Sir Rumbold, Marki Garroni isimleri telaffuz edilmekteydi. Fransa Hükümeti, Fransa'nın İstanbul Fevkalade Komiseri General Pelle'ye İstanbul'daki mevkidaşlarıyla anlaşması için yetki verirken, diğer taraftan Yunanların Batı Anadolu'da yaptığı zulümleri araştırmak üzere aynı minvalde bir heyetin İzmir'e gönderilmesini teklif etmekteydi. Anadolu'daki savaşta tarafsız konumunu korumak isteyen Fransa diğer müttefiklerinin de savaşta arabuluculuk yapmaya hazır olduklarına inanmaktaydı. Bu arada Ankara'da bulunan Amerikan Yakın Doğu Yardım Heyeti Başkanı, Ankara Hükümeti'nin ricası üzerine Hıristiyanların katli hakkındaki iddiaların tahkiki için Harput'a doğru yola çıkmıştı⁹. Londra'dan gelen haberlere göre, İngiliz Hükümeti Anadolu'da TBMM Hükümeti'nin reddettiği mezalim iddialarının araştırılması için Fransa ve İtalya başkonsoloslarını ikna etmişti. Tarafsız hareket edeceğini belirten Fransızlar, diğer yandan Yunanların Türklere karşı giriştikleri zulümleri araştırmak için çalışmalar yapacaklarını belirtmekten geri durmamışlardı. Fransızlar özellikle ikinci bir komisyonun İzmir havalisine gönderilmesini isterken, İtalyanlar bu öneriye cevap vermemişti.¹⁰ İngilizler, Fransızların İzmir bölgesinde araştırma yapılmasına dair önerisini görüşmüş, fakat daha evvel aynı minvalde bir komisyon kurulduğu için bu isteği reddetmiştir¹¹. Times Dergisi'nden atfen İleri Gazetesi, ise ünlü tarihçi Arnold Toynbee'nin¹² Anadolu hakkında bir makalesini yayımlamıştır. Anadolu'daki savaşta her iki tarafında bazı olumsuzluklara sebep olduğunu

⁸ *İleri*, 21 Mayıs 1922

⁹ *Vakit*, 20 Mayıs 1922. Fransızlar tahkikatın hem Türk hem de Yunanların hakimiyet sahalarına teşmilini talep etmiştir. İngilizlere de bu konuda telkinlerde bulunmuşlardı. Bkz. *İleri*, 10 Haziran 1922.

¹⁰ *Vakit*, 21 Mayıs 1922.

¹¹ *Le Temps*, 28 Mai 1922.

¹² Daha evvel kurulan tahkikat komisyonuyla Yalova'ya gelip orada Yunanların yaptığı mezalime şahit olanlardan biri de A. Toynbee idi. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Arnold J. Toynbee, *The Western Question In Greece and Turkey*, London, 1922, s. 301.

ifade eden A. Toynbee, Pontos Rumlarının sevkiyle 1915 Ermeni sevk ve iskânı arasında benzerliklerin kurulmaya çalışıldığını, Robert Cecil'in aynı anda hem Anadolu, hem İzmir'e subay gönderilmesi hakkındaki teklifini uygun gördüğünü belirtmiştir. Böylelikle siyaset ve diplomasi sadece tek tarafa meyletmeyeceğinden tarafların iddiaları tam bir adalet anlayışı içinde incelenebilecekti. Ayrıca, 1921 senesindeki tahkik heyetinin mezalim raporu uzun müddet neşredilmemişti. Ona göre, Anadolu'daki günahsız sivillerin ölümünün başlıca müsebbibi süren savaştı. Batılı idareciler sorumluluklarını şarkın kurbanlarına yükleyemezlerdi. Zira, süren savaş daha sonra incelendiği zaman o tarihteki İngiliz Hükümeti sadece kendi ülkesinde değil Hindistan'da bile ağır ithamlara maruz kalacaktı¹³. Anadolu'ya muhakkak surette tahkik heyeti gönderilmesini savunan bazı İngiliz gazeteleri, Türklerin aleyhine misli ile mukabele tehlikesine karşı İzmir mıntkasına heyetler gönderilmesi hakkında Lord Robert tarafından öne sürülen teklifi savunmaktaydılar. Anadolu'da azınlıklara mezalim yapıldığı hakkında İngiliz rical ve basınından akseden haberleri sütunlarına taşıyan Hakimiyet-i Milliye, Yunanlar tarafından İzmir, İzmit, Gemlik'te icra edilen uluslararası tahkikat neticesinde ortaya çıkan mezalimden dolayı Yunanların "niçin hiçbir şekilde cezalandırılmaları" sorusunu sormaktaydı¹⁴. Diğer taraftan Yunan Hükümeti, Türklere yapılan muamele hakkında tarafsız tahkikat yapılması için müttefiklerin talebini olumlu karşıladığını bildirmekteydi¹⁵. Bu arada Batı Anadolu'da daha önce kurulan tahkik heyetinin çalışmalarından herhangi bir sonuç çıkmadığını bilen Ankara Hükümeti, tahkik heyeti kurulmasını içişlerine müdahale sayarak reddetmiştir. Ankara Hükümetinin tahkik heyeti kurulması çalışmalarını reddetmesini Yunan gazeteleri, Batı kamuoyunda Anadolu'da tehcire hız verildi şeklinde yansıtmıştır. Yunan gazetelerine göre, İtilaf Devletleri'nin Anadolu'ya gönderecekleri heyetler kendilerine İstanbul ve Trakya'ya kaçanlar haricinde beyanat verecek Hıristiyan bulamayacaklardı. Oysa ki o tarihlerde Anadolu'da Amerikalı, Fransız ve daha birçok yabancı gezmekte ve gezip-gördükleri yerlerle ilgili ayrıntılar o kişilerin yazılarında yer almaktaydı¹⁶. İngiliz basınında ise, TBMM ile halen harpte olan müttefik devletler temsilcilerinden oluşan bir heyetin tahkik için Anadolu'ya gitmesinin müşkülata uğrayacağı görüşü hakimdi. İngiliz basınına göre, tamamen tarafsız devletlerden kurulacak bir komisyonun çalışması çok daha yararlı olacaktı¹⁷.

¹³ *İleri*, 25 Mayıs 1922; *Vakit*, 25 Mayıs 1922.

¹⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 25 Mayıs 1922.

¹⁵ *İleri*, 3 Haziran 1922.

¹⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Haziran 1922.

¹⁷ *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Temmuz 1922.

Öte yandan, Trakya Komitesi, İtilaf Devletleri Yüksek Komiserliği'ne gönderdiği notta Yunan idaresinin Trakya'daki tutumu hakkında ciddi araştırma yapılması talebini iletmekteydi. Türk mebuslar ise İtilaf Devletleri meclislerine gönderdikleri dilekçede, Türklerin ve Yunanların birbirlerine karşı olan tutumlarının araştırılması gerekliliği üzerinde durmaktaydılar¹⁸. Yunan propagandasının şiddetlendiği o günlerde Doğu ve Batı Trakya'da bulunan Müslümanlar Yunan idaresi altında en basit insan haklarından dahi yoksun bir haldeydiler. Trakya'da çoğunluğu teşkil eden Müslümanların mal ve emlakleri birer bahane ile Yunan Hükümetince zabt edilirken, diğer taraftan Rum çeteleri Müslüman köylerinde türlü tecavüzleri yapmaktan geri durmamaktaydı. Anadolu'daki Hıristiyanların mezalime uğradıklarına dair maksadı belli olan isnatlara inanılarak tahkikat icrasına lüzum görüldüğü halde, Müslüman çoğunluğun Yunan idaresinde yaşadıkları görmezden gelinmekteydi¹⁹.

TARAFSIZ BİR DEVLET OLARAK AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİNİN TUTUMU

İtilaf Devletleri'nin tahkikat çağrısı okyanus ötesinde de karşılığını bulmuştu. Amerikan basınına göre, iktidardaki Harding yönetimi tarafından uluslararası ilişkilerdeki sorunlara çözüm bulmak için gereken adımlar atılmıştı. Fransa, Büyük Britanya, İtalya tarafından iddia edilen, Anadolu'daki Türklerin Hıristiyan azınlıkları sınır dışı etmesi ve yaşanan zulümlerle ilgili raporların araştırılmasına Amerikan Hükümeti'nin de katılacağına dair açıklama, Amerika Dışişleri Bakanı Hughes tarafından yapılmıştı. Amerikan Hükümeti daha da ileri giderek Türklerin Yunan ve Ermeni suçlamalarına karşılık verdiği savunmalarını araştırmaları için ayrı bir komisyon kurulmasını salık verirken, komisyonların Anadolu'daki durumu gözler önüne seren kapsamlı bir raporda birleştirilmesini önermekteydi. Soruşturmaya katılım daveti 15 Mayıs 1922'de İngilizlerden gelmişti. Davet, Amerika Birleşik Devletleri'nin Anadolu'ya İngiliz, Fransız, İtalyanlarla birlikte sınır dışı edilme ve soykırım iddialarını tespit edilebilmesi için, konuya hakim uzmanların gönderilmesi için yapılmıştı. Daveti kabul ederken Hughes, araştırmanın kesin verilerin elde edilmesiyle sınırlandırılması ve Amerika'nın herhangi bir yükümlülüğe veya taahhüt altına girmemesini şart koşmuştu. Resmi açıklamaya göre, Amerikan hükümetinin amacı, Amerika'nın oradaki yetkililerle gelecekteki politikalarını belirleyebilme yetkisine sahip olabilmektir. Hughes, beyanatında İngiliz büyükelçisinin kendisine gönderdiği notada yer aldığı

¹⁸ *Le Temps*, 26 Mai 1922.

¹⁹ *İleri*, 26 Mayıs 1922.

şekliyle Türklerce uygulanan sınır dışı etmelerin ve zorbalıkların Yunan kuvvetlerince işgal edilen yerlerde misillemelere yol açabileceğine dikkatleri çekmişti. Yine İngiliz büyükelçisi, Amerikan Hükümeti'nin Yunan işgali altındaki bölgelere Yunanistan'da faaliyet gösteren yetkililerden görevlilerin gönderilmesi isteğine katılımını istemişti. Aldığı mesaja cevaben Hughes, Türkiye'deki Hıristiyan azınlığın durumunun Amerikan halkının belirgin biçimde ilgisini çektiğini, Türkiye'deki Amerikan yardım ve eğitim kuruluşlarının düzenli olarak engellendiğini, Türkiye'de yaşayan diğer devlet vatandaşları gibi Amerikan vatandaşlarının uzun süredir sahip olduğu hakların görmezden gelindiğini, Amerikan çıkarları ve mülkiyet haklarının diğer yabancılarda olduğu gibi tehlike altında olduğunu ifade etmişti. İnsani kaygılar göz önüne alındığında ve hükümetin ilgili devletlerle bağlantılı olarak, Anadolu'da yaşananlarla ilgili gelecekteki politikaların belirlenebilmesi için Amerikan başkanı teklif edilen komisyona üye göndermek suretiyle katılıma hazır. Önceki İngiliz hükümetinin bilgilendirmesiyle Amerikan Hükümeti önerilen hareketin Anadolu'daki durumla ilgili açık veriler elde edilmesiyle sınırlı olacağını beyan etmiştir. Ayrıca Amerikan Hükümeti daha fazla yükümlülük ve taahhüt altına girmeyecekti. Soruşturmayı çabuklaştırmak için, aynı zamanda Amerikan Hükümeti ve diğer devletlerce seçilen resmi görevliler Türk ve Yunanların hâkimiyetindeki yerlere gönderilecekti. Ardından komisyonlarca düzenlenen raporlar kapsamlı tek bir rapor halinde birleştirilecekti. Bu arada Türk milliyetçileri ile Yunanlar arasında ağır çatışmalar vukua geliyordu. Amerikan basınında Rum ve Ermenilerce ortaya atılan iddialara göre, Anadolu'daki Hıristiyanlar sık rastlanıldığı şekliyle toptan Anadolu'nun içerilerine alınmakta ve yok edilmekteydi. Diğer taraftan Türk milliyetçileriyle bağlantılı olan kişilerin karşı iddialarına göre ise, Rum ve Ermeniler işledikleri cinayetlerle suçlu konumundaydılar. Türkler tarafından Amerikalılara karşı yapıldığı iddia edilen ayrımcılık suçlamalarının ana kaynağını, Washington'dan gelen kısa bir zaman için Harput'ta Yakın Doğu Yardım Heyeti başkanlığı yapan Binbaşı F.B. Yowell ve bu istasyonda görevli cerrah Dr. Mark L. Ward'ın ifadeleri oluşturmaktaydı. Amerikan basınında adı geçen kişiler suçlamalarını Türk otoritelerinin tekrarlanan inkârları karşısında yinelemekteydiler. Ankara Hükümeti tarafından kısa süre önce verilen bir beyanatta, Büyük Britanya, Fransa, İtalya tarafından öne sürülen ve Amerika'nın da katılmaya karar verdiği soruşturma komisyonuna müsaade edilmeyeceği beyan edilmişti. Amerikan Hükümeti'nin soruşturmaya katılım konusundaki kararı, kısmen insani sebeplere dayanmaktaydı. Asıl sebepler dışişleri bakanının resmi açıklamalarında yer aldığı şekliyle pratik ve kısmen politiktir. Amerikalılar bir zamanlar Türk İmparatorluğu olan topraklarda en çok eğitim ve dinsel

çalışmalar için bulunmuşlardı. Ancak Amerikalılar, New York Times'a göre, Anadolu'da milliyetçi hükümet kurulduğundan beri milli ve yerel otoritelerin karşı çıkması sonucu büyük zorluklarla karşılaşmaktaydılar²⁰. Amerika'nın tahkik heyetine katılma kararı, Daily Telegraph'dan İleri Gazetesi'ne aktarıldığı şekilde, dünyadaki en önemli sorunlardan birini halletmeye doğru atılmış önemli bir adımdı. İnsani bir görev olarak kabul edilen bu yükümlülüğü hükümetin kabul etmesini birçok Amerikalı memnuniyetle karşılamaktaydı²¹. Tan Gazetesi'ndeki bir haberi sütunlarına taşıyan Vakit Gazetesi'nde göre, Türkiye'deki Hıristiyan azınlıkların özel durumu Amerikan kamuoyunun dikkatini çekmekteydi. Türkiye'deki eğitim kurumlarının faaliyetlerinin gerek sekteye uğrama, gerekse Batılı devlet vatandaşlarının istifade edebilecekleri imtiyazların sona erme ihtimali, Amerikalıları endişeye sevk ettiğinden onların nazarında Amerikan mülkiyet ve çıkarları tehlike altındaydı. Bu yüzden Amerika, kendisine teklif olunan komisyona subay göndermek suretiyle katılmayı uygun bulmuştu. Amerikan notası tahkikatın hızlı yapılabilmesi için Türk ve Yunan hakimiyet sahalarında aynı anda yapılmasını ve yapılacak tahkikata sivillerin de katılımını önermekteydi²². Dönemin gazetelerinden Vakit, yapılması düşünülen tahkikatın azami fayda getirmesi temennisinde bulunurken öncelikli olarak kesin tarafsızlık, sonra açık karara varılması gereği üzerinde durmakta ve tahkikatın her iki mıntıka dahilinde yapılması önerisine İngilizlerin katılımının istendiğini haber vermekteydi. Tarafsızlık, sadece hangi tarafın zulüm yaptığını araştırmak değil, aynı zamanda herhangi bir mıntıkada ortaya çıkan olayın önceki sebeplerinin de ortaya konulmasını gerektirmekteydi. Gazeteye göre, karışıklıkları ilk çıkaranlara ceza verilmezse sonradan olaylara karışanları yakalamamanın da bir manası yoktu. Anadolu'nun Karadeniz mıntıkası, 1921 Eylül ayından 1922 Şubat ayına kadar Rumların Türk devletine karşı silahlı isyanına sahne olmuştu. İsyanı Türkiye ile savaşta olan Yunanistan organize etmekteydi. Türk Hükümeti de her devletin yapması gerektiği gibi hareket ederek isyanı bastırmaya çalışmıştı. Her şeyden evvel iddia edilen mevzunun sıhhat derecesi araştırılmalıydı. Şayet Türklerin idaresindeki yerlerde sakin bir kısım Rum'un çektiği ızdıraplar, Yunan Hükümetince tertiplenen bir oyunun neticesi ve bu durum tahkikat sonucunda ortaya çıkarılırsa, vakanın sorumluluğu Türk cephesinin arkasında ihtilal tertip edenlerde aranmalıydı. Olayların sorumluların mutlak olarak cezasız kalması tahkik komisyonun işini yapmaması manasına gelecekti. 1919'da Türkiye için bir rapor

²⁰ *The New York Times*, 4 June 1922.

²¹ *İleri*, 7 Haziran 1922.

²² *Vakit*, 9 Haziran 1922.

hazırlayan Amiral Bristol'e atf yapan gazete, olayların sorumlularının Yunanlar olduğunu belirtirken, adı geçen rapordaki ifadelerin göz ardı edildiğini, Yunanların taşkınlıklarını daha da arttırdıklarının altını çizmekteydi.²³ ABD Dışişleri Bakanı Hugs, İtilaf Devletleri komiserleri ile işbirliği yapması için Amiral Bristol'e telgrafla talimat vermiştir²⁴. Amerikan Hükümeti'nin önce diğer devletlere tahkikata katılacağı yönünde yeşil ışık yakmak suretiyle Amiral Bristol'e emir vermesi, Amerika'nın bu işi kuvveden fiile çıkaracağını göstergesiydi. Akşam Gazetesi yazarı Necmeddin Sadak, yapılacak tahkikatta Amerikan Hükümeti'nin başının dik olması gerektiğini, zira Anadolu'yu gezen birçok yabancıların da belirttiği üzere Anadolu Hıristiyanlarının refah ve saadet içerisinde hayatlarını idame ettirdiğini köşesinde yazmaktaydı. Ankara Hükümeti'nin Müslim-Gayrimüslim ayrımı yapmadığına değinen Necmeddin Sadak'a göre, hariçten gelecek bir müdahale vakit geçirmeksizin onları hamileri bulunan mazlumlara şekline büründüreceklerinden bu durum lüzumsuz bir tefrika ve kinin doğmasına yol açabilirdi. Ankara böyle bir teklifi kabul etmeden İtilaf Devletleri'ne şunu söylemeliydi: *"Efendiler, vatanın dahilinde tahkikat yapmak istiyorsanız pekala bizim dahili işlerimiz hakkında kimseye hesap vermeye mecburiyetimiz olmamakla beraber ef'al ve i'malimizi gizleyecek hiçbir cihet olmadığı için pek merak ettiğimiz adeta üzerine titrediğimiz Hıristiyanların ahvalini gelip görmenizden mahzur görmeyelim. Fakat bu tahkikattan ne çıkacak? Şimdiye kadar yapılan tahkikattan bir netice çıktı mı?"*²⁵

Amerikan Hükümeti'nin tahkik komisyonuna üye tayin etmek suretiyle katılacağını ilan etmesi Türkiye'de özellikle Ankara'da derin bir teessüre sebebiyet vermiştir. Çünkü, Amerikalılara karşı daima derin bir teveccüh beslemiş ve hatta I. Dünya Savaşı'nda bile aynı duyguyu koruyan Türk Milleti, Amerikan Hükümeti'nin Türkiye aleyhine kurulmuş bir entrikaya aldanacağına ihtimal vermemekteydi. Anadolu Ajansı, gerek I. Dünya Savaşı'nda gerekse Mondros Mütarekesi'nden sonra diğer yabancıların ender girebildiği Anadolu'nun en ücra köşelerine kadar girebilen Amerikalıların Türkleri tanımış olmaları gerektiği kanaatindeydi. Zira, gelen Amerikalıların Türk misafirperverliği hakkında övgü dolu yazıları ve Türklerin din-mezhep konusundaki müsamahalı tavırları ortadaydı. Amerikalıların Anadolu'daki faaliyetleri sadece eğitim ve yardım sahasında kaldığı müddetçe en küçük bir engelle karşılaşmamaktaydılar. Türklerin daima derin teveccühüne nail olan Amerika'ya, Türk Milleti çok daha

²³ *Vakit*, 10, 11 Haziran 1922.

²⁴ *Vakit*, 13 Haziran 1922.

²⁵ *Akşam*, 14 Haziran 1922.

önceden yabancı sermayeye ihtiyacı olduğundan gözlerini çevirmişti. Diğer yabancılardan ürken Türk halkı Amerika'ya güven beslediğinden, Amerikan sermaye ve sanayisinin Türkiye'ye girişi beklenilmekteydi. Türkiye'nin bu şekildeki hareket tarzı öteden beri İngilizleri düşündürüyordu²⁶.

Amerikan basınına göre, İngiltere tarafından ABD'ye tahkikat hakkındaki teklif yapıldığında Amerikan Dışişleri Bakanlığı teklifi reddetmeye meyilli iken, New York'ta Amerika'nın tahkikata katılması hususunda yapılan bir miting Amerikan Hükümeti'nin fikrinin değişmesine sebebiyet vermiştir. Bununla beraber Amerikan Hükümeti, ilgili devletlerin durumuna karşı hareket tarzı belirlemek için tahkikata katılacağını söylemiştir. Amerikan gazetelerindeki haberleri sütunlarına taşıyan Vakit Gazetesi'nin haberine göre, The New York Globe, Anadolu'daki tahkikat icrasında gerek Avrupa, gerekse Amerikan hükümetlerinin dini taassupla hareket etmemelerini, tahkikatın tam bir tarafsızlıkla yapılmasını savunurken, The Evening Post Gazetesi, tahkikat icrasını Hıristiyan aleminin ayaklandığına bir delil olarak görmekte, ayrıca bunun manevi tesirinin çok kuvvetli olacağı kanaatini taşımakta, Boston Herald ise, tahkikat konusunun Amerikan Yardım Heyetinin isnatlarını teyit etmekten ileri gidemeyeceği iddiasını ileri sürerken, şayet M. Kemal Paşa'nın suçlu görüldüğü takdirde ne yapılacağını ve komisyondaki devletlerin Anadolu'ya asker gönderip göndermeyeceklerini sütunlarında tartışmaktaydı²⁷. Bu dönemde Amerikan kamuoyunu en fazla etkileyen yayım organlarının başında The New York Times geliyordu. Tahkik komisyonu hakkında adı geçen gazete yazarlarından Mr. Breeze'nin bir makalesini Hakimiyet-i Milliye sütunlarına almıştır. Hakimiyet-i Milliye'de geçtiği şekliyle bu tarihe kadar Avrupa'ya ait her meseleye karşı bigane bir tavır alan, Cenova Konferansı'na katılım yönündeki teklifleri reddeden Amerika'nın, Türkiye meselesi ortaya çıkınca çark etmesi, daha açık bir ifadeyle hareket tarzına muhalif bir duruş sergilemesini Mr. Breeze, ilgi çekici bulmaktaydı. Zira, İngilizlerin tahkikata katılım teklifini Amerikan hükümetinin reddedeceği sanılıyordu. Ayrıca o tarihe kadar Avrupa'nın Amerika'yı her entrikaya çekmeye çalışmasına Amerikan hükümeti karşı tavır almaktaydı. Mr. Breeze'e göre, Amerikan Hükümeti son daveti tuzaklardan biri gördüğü için reddetmeye meyilli iken tuzağa düşmüş, Amerika'nın desteğini almak için Ermenilerin yaptığı gibi öncelikle Amerikan kamuoyu mezalim teraneleriyle doldurulmuş, sonrada Amerika Hıristiyanlığın savunucusu rolüne sokularak gururu okşanmak suretiyle propaganda silahına başvurulmuştu. Harput'tan kovulan yardım heyeti üyelerinin uydurma haberleri ise, Amerikan

²⁶ *Vakit*, 22 Haziran 1922; *İleri*, 22 Haziran 1922.

²⁷ *Vakit*, 4 Temmuz 1922.

gazetelerinin Türk vahşeti konulu haberlerle dolmasına hizmet etmişti. Bu haberlerde özellikle Pontos'da 300.000 Rum'un öldürüldüğü, Amerikalıların binlercesini yollarda gördüğü anlatılmakta, buna karşın dünyaya adalet vaat eden Amerika'nın ilgisiz tavrı ülküsüne ve medeniyetine ihanet etmiş olmakla nitelendirilmekteydi. Diğer taraftan kiliselerin desteğinde Amerika'nın her tarafında mitingler yapan Rumlar, bu mitinglerde Yakınoğu Hıristiyanlarını Türk zulmünden kurtarmak için müdahale talep etmekte ve Washington'a tahkikata katılması yönünde telgraflar çekmekteydiler. İstanbul ve Anadolu'daki misyonerler de bu propagandaya katılmaktaydılar. Organize baskı karşısında Amerikan Hükümeti, genel politikasından vazgeçmek suretiyle bir kez daha Avrupa'nın içişlerine müdahaleye karar vermişti. Mitinglerden sadece bir hafta sonra hükümetten tahkikat komisyonuna katılacağı yönünde bir açıklama gelmişti. Bununla beraber hükümet tahkikata katılmakla herhangi bir yükümlülük altına girmeyeceğinin altını çizmekteydi. Fakat katılım kararı dahi Türkiye aleyhtarı çevreleri memnun etmemişti. Çünkü, Türk karşıtı çevreler tahkikattan sonra verilecek karara Amerika'nın müdahalesini istemekte ve bu sayede yeni bir hamî kazanacaklarını ummaktaydılar. Halbuki ABD, kendini taahhüt altına alacak işlerden kaçındığını ilanla birlikte Yunanistan hakkında yapılan şikayetlerin de dikkate alınması gereğini ileri sürmüştü. Yunanlar propagandalarını sekteye uğratacak ikinci teklif karşısında şaşırılmışlardı. The New York Globe Gazetesi'ndeki haberi sütunlarına taşıyan Hakimiyet-i Milliye, Amerika'nın bu teklifinin adaletin Hıristiyan ve Müslümanlara karşı uygulanmasına başlanacağını gösteren memnuniyet verici bir adım olarak görmekteydi²⁸.

ANKARA HÜKÜMETİ VE ANADOLU HIRİSTİYANLARININ TAHKİKAT KOMİSYONU KURULMASI TEKLİFİ KARŞISINDA TUTUMLARI

Avrupa ve Amerikan kamuoyundaki gelişmeler bu yöndeyken Ankara Hükümeti gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Hükümetçe takip edilmesi gereken hareket tarzına dair görüşmeler bakanlar kurulunda görüşülmekteydi. Bunun için öncelikle ithamların reddi, güçlü delillerin sunumu, Yunanların yaptıkları zulümlerin tüm dünya kamuoyuna açıklanması kararlaştırılmıştı²⁹. Gerek bazı Avrupa, gerekse Amerikan gazetelerinde yer alan Anadolu'daki Hıristiyanlar'a karşı zulüm yapıyor

²⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1922.

²⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 5.17.4. Hükümet, kendisine resmi bir teklifin geleceğini sanmamakla birlikte yine de Türkiye'nin hukukunun korunması için hazırlık amaçlı bir komisyon ve delillerin toplanması suretiyle rapor vücuda getirilmesine karar vermişti. Bkz. BCA, Fon Kodu: 30.18.1.1, Yer No: 5.17.13.

iddiaları ve ortaya atılan şayialar Ankara Hükümetince şiddetle reddedilmişti. Ankara Hükümeti hakkında tüm asılsız iddiaları ortaya atanların başında Yakın Doğu Yardım Komitesi'nden Binbaşı Yowell geliyordu. Ankara Hükümeti söz konusu şayiaların tamamen asılsız olduğunu söylemeye lüzum dahi görmemekteydi. Nitekim, Anadolu'nun Harput ve diğer birçok noktasında bulunan Amerikalıların gözlemleriyle de sabit olan bir şey vardı ki o da, Anadolu'daki Hıristiyanlar'ın huzur ve asayiş içerisinde olmalarıydı. Ankara Hükümeti asıl tahkikat yapılması gereken yer olarak Batı Anadolu'daki Yunan işgal sahasını görmekteydi. Ayrıca Ankara'daki rical Amerika'nın komisyona iştirak için İngilizler tarafından yapılan teklifi kabule eğilimli olmadığı kanaatini taşımaktaydı³⁰. Ankara Hükümeti, kendisinden son derece emin olduğunu beyan ederken, bu gibi teklifleri kendini ispat için bir vesile addetmekte ve Yunanistan'ın söz konusu tekliften hoşlanmayacağını ileri sürmekteydi. Ankara'ya göre bu durum, *"şuna bütün kainat kani olmalıdır ki, bu taaddiyat münhasıran Yunanlar tarafından vuku bulmaktadır. Mert Türk hiçbir vakit böyle zebunkeşliklere tenezzül etmez. Her ne suretle tahkikat icra edilirse bizim ekalliyetler hakkında ibraz ettiğimiz müessir re'fet tezahür eder."* şeklindeydi³¹.

Bütün bunlar olurken Osmanlı Devleti'nin Hariciye Nazırı İzzet Paşa, The New York Times muhabirine bir beyanat vermiştir. Anadolu'nun Karadeniz sahilinde devam eden zorunlu sevk dolayısıyla bazı insanların öldüğünü söyleyen İzzet Paşa, kendisine Mustafa Kemal Paşa tarafından aktarıldığı şekliyle Yunan Hükümeti'nin yardımıyla Karadeniz Rumlarının kendisine karşı komplo düzenleyecekleri endişesiyle zorunlu sevke tabi tutulduklarını belirtmiştir. Zira, bir ihtilal peşinde olan Yunan Hükümeti bunun en iyi örneğini sahildeki vatandaşlarına yardım amacıyla Karadeniz sahillerini bombardıman ederek sergilemişti. Barış için umutlu olduklarını söyleyen İzzet Paşa, Türk köylüsünün topraklarına dönmesine müsaade edilmesini talep ederken, iki hafta evvel M. Kemal Paşa'nın İzmit'te bir

³⁰ Avam kamarasında Chamberlain, İngiltere'nin aynı anda Anadolu'daki mıntıkalara diğer devletler katılmasa bile komiserler göndereceğini beyan etmişti. Chamberlain, savaş sırasında Türk hükümetinin yaklaşık 500.000 Rum'u tehcir ettiğini, ayrıca iddia edilen Türk mezalimin Yunanların İzmir'e çıkmasından kaynaklandığı görüşünü kabul edemeyeceğini sözlerine eklemişti. Bkz. *Vakit*, 19 Mayıs 1922. Anadolu'da tahkikat komsyonu kurmaya karar veren İngilizler, işgallerindeki İrlanda'da, İrlanda'nın bağımsızlığı için savaşıyor halka karşı her türlü zulmü uygulamaktaydılar. Bağımsızlık için savaşıyor yerli halk hazırladıkları haritalarda İngiliz tahribatını gözler önüne sermişlerdi. Nitekim 1919 senesi Eylül ayından 1920 senesi Ekim ayına kadar bir yıl zarfında İngilizler 145 kasaba ve köyü tahrip etmişlerdi. İngilizler ayrıca İrlanda'da cereyan eden olayların dışarıya yansımaması için sıkı bir sansür politikası takip etmişlerdi. Bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Aralık 1920.

³¹ *İleri*, 21 Mayıs 1922.

konferans düzenlenmesini istediği halde cevap verilmediği yönünde şikayetlerini dile getirmişti. Anadolu'da her zaman karışıklık çıkarmaya hazır tahrikçiler bulunacaktı. Şayet müttefikler Türk devletine düzenlemeler için zaman tanısalar azınlıkların hakları korunacaktı. Ona göre, komisyon zorunlu sevki araştırmaya başlayacak olursa Küçük Asya Müslümanlarının Rumlardan gerek mal-mülklerinin tahribi, gerekse insan hayatını kaybetme noktasında daha fazla zarara uğradıkları görülebilecekti Yunanlar Küçük Asya'daki koloni orduları için ağır bir bedel öderken, Türkler de aynı bedeli ödemekteydiler. Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Ankara Hükümeti'nin, İstanbul'daki İtalyan ve Fransızlara hitaben, gerek Anadolu'daki zorunlu sevkten dolayı öldürüldüğü iddia edilen gerekse malları yağmalananlarla ilgili bir görüşme yapmak amacıyla bir konferans toplanması isteği iletilmişti. Fakat, iki hafta önce yapılan teklife dair herhangi bir cevap gelmemişti³².

Bu arada İtilaf Devletleri'nin Anadolu topraklarında tahkikat komisyonu kurma girişimleri Anadolu'nun vatanına bağlı Hıristiyanları tarafından tepki görmüştür. Dönemin gazetelerinden Hakimiyet-i Milliye'de Ermeni Cemaat Vekili İstefan Cihanyan, Keskin Ortodoks Rum Cemaati Namına Metropolit Vekili Papa Yordan imzasıyla yer alan mektupta şu ifadelerin altı çizilmişti. İngiltere başta olmak üzere Batı diplomasisi tarafından TBMM'nin hakim olduğu yerlerde bilhassa Hıristiyanların, medeniyetle uyuşmayan muamelelere maruz kaldıkları yolunda haberlerin yayıldığı bilindiği, bu gibi neşriyat ile çirkin menfaatlerin takip edildiğini bütün insan aleminin açıkça anlamış olduklarına şüphe edilmediği vurgulanmıştır. Mektup, müslim ve gayrimüslim herkesin anladığı gibi Batılı devletlerin medeniyet ve fazilet maskesi altında kendi hırslarını tatmin için komiteleri müdafaya ve himayeye kalktıklarının, bunu yaparken de kullandıklarının bilindiğini öne sürerken, bunu "*Ez cümle Rus Çarlığı'nın Harb-i Umumi ibtidaina kadar Türkiye'deki Hıristiyanların hukuk-ı kavmiyelerini siyanet altında ne vahşi emeller güdmek istediği ve bu yalan yaldızlı müddeiyat ile esas maksadın ne ve nasıl olduğunu gerek tarih sahifeleri ve gerekse son Rus inkılabıyla intişar eden ve Çarlık idaresinin iç yüzünü gösteren vesaik meydandadır.*" şeklinde somutlaştırmaktaydı. Mektuba göre³³, 600 sene birlikte çalışıp-yaşayan birçok unsurun birbirine karşı hissettikleriyle uzak diyarlardaki unsurların bir münasebet kurmaları imkânsızdı. TBMM'nin hakim olduğu sahalarda müslim-gayrimüslim arasındaki hukuk açısından hiçbir ayrılık yoktu. Gayrimüslimlerin gerek dini, gerekse ırz-namusları, mal-mülkleri her zamankinden daha fazla

³² *The New York Times*, 2 June 1922.

³³ *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Haziran 1922.

emniyeteydi. Mektup şu ifadelerle son bulmaktaydı: “ *bu münasebetle borcumuz olan vezaif-i şükranımızı bütün alem-i insaniyet ve faziletle beyan ile salifü'l arz müfteriyat ve ifsadatı kemal-i nefretle red ve tezkib ederiz.*” Develi'den Umum Ermeni Halkı namına Arzumana oğlu Agop imzasıyla çekilen telgrafta ise, müşfik olan Ankara Hükümeti'nin himayesi altındakileri din ve mezhep ayrımı yapmaksızın eşit kabul ettiği halde Anadolu Hıristiyanlarının baskı ve tecavüze uğradığı yolunda, gizli bir amaçla Avrupa'da yapılan propagandaların tamamı tekzip edilmekteydi. Karahisar'dan Metropolit Vekili Sava, Paris, Kosti, Panayot imzasıyla çekilen telgrafta, bazı hainlerin sırf kendi şahsi çıkarları uğruna Müslümanlar tarafından Rumlar'a mezalim yapıldığı hakkında şayialar teessüfle karşılanmaktaydı. Mektupta, “*şimdi değil ötedenberi biz Türk Ortodoksları şefkat ve himayelerinde kemal-i adalet ve re'fette besleyen ve huzur-ı tam içinde yaşayan Türk İslamları hakkında söylenen bu hilaf-ı hakikat-ı eracıfı bütün mevcudiyetimizle red ve tezkib eder ve hükümet-i milliyemizin her an olduğu gibi halen dahi hakkımızda gösterdikleri mucib-i şükran muamelelerini bir daha kemal-i iftiharla ilan etmeği vazife-i insaniyeden biliriz...*” ifadeleri göze çarparken, Boğazlıyan Rum Cemaati namına Yovan, Ermeni Cemaati namına Mardiros imzasıyla çekilen telgrafta ise, Anadolu'daki Hıristiyanların zulme maruz kaldığı yolundaki isnatlar reddedilmekteydi. Boğazlıyan Hıristiyanlarının iş ve güçleriyle mutlu bir hayat sürdürdüklerinin ifade edildiği mektupta, Ankara Hükümeti'ne yapılan iftiralar nefretle kınanmıştır³⁴.

İngilizlerin ön ayak olduğu tahkikat meselesi Anadolu'da tepki görmeye devam etmekteydi. Kendilerine zulüm isnat edilen azınlıklardan Antalya Metropolit Vekili Baba Hrisantos Efendi sefaretlere birer telgraf göndermiştir. Afgan Sefareti'ne gönderdiği telgrafta Baba Hrisantos Efendi, asırlarca Osmanlı Devleti'nin himayesinde tam bir emniyet içinde yaşayan Anadolu Rumlarına karşı Müslümanlarca türlü eziyetler yapıldığına dair Batılı basında çıkan yazıların kendilerini derinden etkilediğini, bazı galiz niyetli kişilerce Anadolu Rumlarının kendi amaçlarına alet edilmek istenildiklerinin ortada olduğunu ifade etmiştir. Kendisi sözlerini, “*hakkımızın Anadolu hükümeti ve Müslümanları tarafından izhar ve idame*

³⁴ *Hakimiyet-i Milliye*, 8 Haziran 1922. Diğer taraftan, 20 Mayıs'ta Kuva-yı Milliye tarafından Harput'ta Hıristiyanların katledildiğine dair şayialar üzerine Amerika'nın Ankara'daki yardım heyeti başkanı, Miss. Bailin, Harput'taki Amerikalılarla temasa geçmişti. Adı geçen, konu hakkındaki isnatların temelsiz olduğunu Washington'a bildirmiştir. Ankara hükümetinin ricası üzerine başka bir yardım görevlisi de Harput'a doğru yola çıkmıştır. Bkz. *Vakit*, 22 Mayıs 1922. Konu hakkında diğer telgraflar için bkz. Cengiz Mutlu, **Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

olunan muavenet ve himayenin izalesine bahis olabilecek hezeyana vesile olmağa tahammül edemeyeceğimizi insaniyet namına ihtar eder ve bunun matbuatla bütün cihana ilanını rica eyleriz.” Şeklinde bitirmektedir. Afgan Sefiri ise verdiği cevapta, elindeki belgeleri memleketinde ve gerekli yerlerde anlatacağını veyahut göndereceğini, gerçekleri tüm dünya kamuoyunun öğrenmesi için elinden geleni yapacağını söylemiştir. Azınlıkların himayesi adı altında gönderilmesi düşünülen tahkik komisyonunun kurulması için çalışanların sadece kendi şahsi menfaatlerini temin amacıyla çalıştıklarını, Anadolu'nun gerçek düşmanının onlar olduğunu vurgulayan Afgan sefiri, Anadolu azınlıklarının gözlerine çekilmek istenen gaflet perdesini yırtmalarını, memleketin başına gelen musibetin cins ve mezhep ayrımı gözetmeksizin herkesi etkilediğine, Anadolu'ya ait servetin kaybolduğuna, ince düşünceleri gereğine işaret etmiştir. Afgan sefirine göre, Yunanların binlerce seneden beri hür ve müstakil yaşamış bir milleti esaret altına alma hülyaları cinnetten başka bir şey değildi. Kendisi, gözlerini hırs kaplayan devletlerin bedbaht Yunanları sürükledikleri macerada, seneler değil asırlarca uğraşmalar bile Yunanlar için felaketten başka netice olmayacağı kanaatindeydi. Sefir, hiçbir gayesi olmayan bu harbin yalnız bu diyarda değil Yunanistan'da da doğurduğu felaketlerden bütün insani alemin müteessir olduğunu vurgulamaktaydı. Başkalarının hesabına hareket eden, gözlerini hırs ve menfaat bürümüş birkaç kişinin elinde esir olan Yunan ordusunun gafletini tarihin ilelebet nefretle yazacağını öne süren sefir, Yunan ordusunun memleketlerinde dahi bıraktığı yakınlarına acımadığını, gün gelecek tüm Yunanistan'ın matemle dolacağını söylemekteydi. Sefir, haklı olarak Batılı büyük devletlerin tüm haşmetlerine rağmen günden güne gerilediklerini, esaret altına aldıkları milletlerden, istila ettikleri memleketlerden ellerini çekmek zorunda buldukları halde, Yunanistan gibi aciz, müflis derdi başından aşmış küçük bir hükümetin giriştiği istila savaşlarından bir menfaat beklenemeyeceğini ifade ederken sözlerini, “*bu delice hareketin Yunanın izmihlalinden başka bir netice vermeyeceğini hangi sahib-i akıl ve ızan fark etmez?*” şeklinde bitirmektedir.³⁵

Ankara Hükümeti, 1919-21 yılları arasında Karadeniz sahilindeki Rumların Yunanistan'ın da teşvikiyle silahlanmak suretiyle hükümet aleyhine başkaldırıda bulduklarını her fırsatta beyan etmiştir. Atina tarafından silahlandırılıp, işe edilen ve Yunan çıkarması haberiyle cesaretlendirilen Pontos asileri başkaldırısıyla memleketi harap etmişlerdi. TBMM Hükümeti uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde bu isyanı bastırmış ve sivil halk hiçbir şekilde rahatsız edilmemişti. Zira, Yunanlar Türk cephesinin ardında bir isyan tertibiyle meşguldüler. Dönemin

³⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 20 Haziran 1922.

gazetelerine göre, tahkikatı icra edenler faydalı hareket etmek istiyorlarsa mesuller kesinlikle cezalandırılmıyordu. Yunanların İzmir tecavüzü üzerine vukua gelen facia üzerine Amiral Bristol başkanlığında İngiliz, Fransız, İtalyanlardan oluşan heyetin hazırladığı raporda, sorumlu olarak Yunan Genelkurmayı ve bazı Yunan subayları gösterilmişti. Raporda, İzmir'in işgalinin Yunanlara birçok sorumluluk yüklediği, işgalin geçici olduğu, amacın sadece asayişin iadesi olduğu iddia edilirken, işgalin Yunanlarca kıyas kabul etmez bir hale geldiği vurgulanmaktaydı. Ankara Hükümeti, doğal olarak iki buçuk yıl önce hazırlanan rapordan hareketle tahkikata katılanların teklifi üzerine Yunan ordusunun geri mi çağrıldığı, yoksa takviye mi edildiğinin belirsizliğini koruduğunu iddia etmekteydi³⁶. Her iki tarafta tahkikat yapılacağına ortaya çıkışı Yunanları şaşkına çevirmişti. Vakit geçirmeksizin Asya-yı Suğra İzmir Müdürlüğü Cemiyeti'nden Venizelos'a bir telgraf çekmiştir. Telgrafta her neye mâl olursa olsun fedakârlıklarda bulunularak Anadolu'ya tahkik heyeti gönderilmesinin ertelenmesi istenilmekteydi³⁷. Bu arada İngiliz parlamentosundan Mr. Genuverzy 9 Haziran tarihli Daily Telegraph Gazetesi'ne bir demeç vermiştir. Mr. Genuverzy mecliste Pontos Rumlarının baş kaldırısı hakkında gündeme getirdiği sualden dolayı diğer bir parlamenter Mr. Allen tarafından tenkite uğramıştı. İki hafta Samsun'da kalmak, birkaç kişiyle görüşmek suretiyle her şeyi öğrenmenin imkânsız olduğuna değinen Mr. Genuverzy, mezalimin hangi tarafta yapılırsa yapılsın kabul edilemeyeceğini söylemiştir. Ona göre, Yunanlar tarafından her söylenen sözün İncil-i Şerif gibi kabul edilip, her gazetede yayımlanması buna karşın Türklerin karşı tekziplerinin ise o gazetelerden sadece birinde yayımlanması kabul edilemezdi. Kendisi, her iki tarafın tahkiki için tarafsız bir heyetin tayin edilmesi taraftarıydı. Ayrıca Türklerin tahkik konusunda ancak tarafsız devletlerin temsilcilerinin bulunmasını talep etmeleri son derece doğaldı. Hâlbuki tayin edilecek heyette Türkiye ile savaşta bulunan devletler ve mesele ile son derece alakadar olan Amerikalılar olacaktı. Şayet heyet İsveçli, Danimarkalı, İspanyol delegelerden oluşsa ve hilafet komitesinin istediği gibi birde heyete Müslüman üye girse çok daha sağlıklı bir çalışma yapılabilirdi³⁸. Tan'dan alıntı yapan Hakimiyet-i Milliye, Anadolu'da tahkikat icrasına karar verildiği zaman yalnız Türklere atfedilen mezalimin kastedildiğini ve tahkikatla görevlendirileceklerin sadece Türk hakimiyetindeki bölgelere gönderileceğini haber vermekteydi. Bir ay önce Fransa Yunan ordusunca işgal edilen yerlerdeki mezalimi bildirmişti. Fransa teklifi kabul etmekle

³⁶ *İleri*, 10 Haziran 1922.

³⁷ *Vakit*, 11 Haziran 1922.

³⁸ *Vakit*, 15 Haziran 1922.

beraber tahkikatın her iki mıntıka, yani hem Türklerin hâkimiyetindeki hem de Yunan işgalindeki yerlerde yapılmasını teklif etmek suretiyle tarafsız kalmak için bu hareket tarzını elzem görmekteydi. Amerikan Hükümeti'nin Fransızlar ile aynı noktada olduğunu görmek memnuniyet vericiydi. Kesin tarafsızlık demek, mezalim hangi tarafta olursa olsun onun esaslı ve kati sebeplerinin ortaya konulmasıydı. Şayet karışıklıkların baştaki sorumluları bulunamazsa bunların önüne geçilemezdi. Karadeniz sahili 1921 Eylül'ünden 1922 Şubat'ına kadar Rumların Türk Hükümeti ve devletine karşı silahlı isyanına sahne olmuştu. Bu isyana en büyük yardımı Türkiye ile savaşta olan Yunanistan yapmıştı. Pontos asileri Atina'dan silah ve erzak almak suretiyle yakında bir Yunan çıkarması yapılacağı şayiasıyla teşvik edilerek tüm bölgeyi harap etmişlerdi. Bunun üzerine Türk Hükümeti, en doğal hakkını kullanarak isyanın bastırılmasına girişmişti. Yunan hariciye nazırının beyanatının aksine bölgenin sivil halkına yönelik herhangi bir taciz hareketi gözlemlenmemiştir. Gazeteye göre, şayet tahkikatta Kral Konstantin Hükümeti'nin teşvikiyle ortaya çıkan bir isyan sonucu bazı Rumların Türklerin zulmüne maruz kaldığı sonucu ortaya çıkarsa, bu durumun sorumlusu Türk cephesinin arkasında isyan tertipleyen Yunanistan'dı. İsyanın neticelerine karşı kendilerini himaye edecek durumda bulunmadığı halde bir halkı isyana teşvik kabul edilemezdi. Elbette ki, Türk Hükümeti'nin kendine karşı isyan hareketini bastırması gayet doğaldı³⁹. Ankara Hükümeti zorunlu sevk kararının uygulamasını hızlandırırken diğer taraftan tahkikat teklifini reddetmiştir⁴⁰. Daily Telegraph Gazetesi'nin Anadolu'da yaşananlar hakkında yazdıkları Ankara Hükümeti'nce safsata olarak nitelenmekteydi. Gazete, Ankara'nın teklifi reddini gerektirecek sebepleri çok önceden bilmekte ve zorunlu sevkın Almanlardan mülhem yürütüldüğünü iddia etmekteydi. Amerikan Yakın Doğu Heyeti'nden Mr. Vickery'nin beyanata ise İngilizlere mahsus bir maharetle tarif edilmişti. Mr. Vickery'nin tahkikat teklifi ile İngiltere'nin yakın doğu nezdindeki itibarının yükselmiş olduğu ve Amerikan kamuoyunun bunu tasvip ettiğine dair sözleri gerçeklerle bağdaşmamaktaydı. Zira, memleketin her tarafında sakin olan ahali tarafından gönderilen İngiliz müdahalesine karşı nefret dolu protestolar ve Mr. Galas, Mr. Chekuyt gibi yetkili Amerikalıların beyanata da tahkikat teşebbüsünün ne Hristiyanlar, nede Türkiye'yi bilen Amerikalılar tarafından tasvip edildiğini ortaya koymaktaydı. Ankara Hükümeti'ne göre, bu durum yalnız İngilizlerin kendi kin ve intikam duygularını tatmin etmek için uydurulmuş hezeyan olarak nitelenmekteydi. Chekuyt'un burada hem

³⁹ Tahkikat tartışmalarının yapıldığı günlerde Anadolu'da Yunan mezalimi devam etmekteydi. Yunan askerleri Torbalı'ya bağlı Tahtacı Köyü'nde dört Müslüman kızı dağa kaldırmışlardı. Bkz. *Hakimiyet-i Milliye*, 18 Haziran 1922.

⁴⁰ *Hakimiyet-i Milliye*, 26 Haziran 1922.

yazılı, hem şifahi verdiği beyanatların Amerika'dan yeni gelen ve ikinci dereceden memurlarca tekdibi dikkat çekiciydi⁴¹. İngiliz basınına meşgul eden meselelerden biri olan azınlıklar hakkında İngiltere'de temasta bulunan Dr. Reşat Bey, gazetecilere bir beyanat vermiştir. Dr. Reşat Bey, İngiltere'deki bir kısım aydının Türkiye'de Müslümanlarla Gayrimüslümler arasındaki meselelerin aradaki din farkından geldiği kanaatini taşıdıklarını söylemiştir. Halbuki bu meselelerin dini hassasiyetlerle hiçbir alakası yoktu. Çünkü meselenin altında yatan siyasi çıkarlardı. Türkler, Anadolu'yu fethettiğinde Hıristiyanları da hakimiyetleri altına almış, fakat onları kendi dinlerinden çevirmekten sakınmakla kalmamış, bilakis kiliselerine hürmet etmişti. Herkesin kabul ettiği bir gerçek vardı ki, o dönemde çok kuvvetli olan Türkler, isteselerdi Hıristiyanları imha veya ihtidaya mecbur ettirecek güce sahip oldukları halde bunu yapmamışlardı⁴².

TBMM'DEKİ TAHKİKAT KOMİSYONU TARTIŞMALARI VE TBMM'NİN PROTESTO NOTASI

Meclisin 18 Haziran 1922 tarihli gizli oturumunda, 3 Haziranda kararlaştırılan Avrupa meclislerine gönderilmesine yönelik notada bir mahsur olup olmadığı tartışılmıştır. Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey, Fransa'nın tahkikatın yalnız TBMM'nin idare sahası olan yerlerde değil aynı zamanda Yunanların işgal sahalarında da yapılmasına dair teklifinin kendisine resmi olarak gelmediğini belirtmiştir. Ona göre, İngiltere bu teklifi uygun görmüş Amerika ise tahkikatın yine karşılıklı yapılmasına taraftardı.

⁴¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 2 Temmuz 1922. Meclisin ilk açıldığı günlerden 24 Nisan 1920'de, Mustafa Kemal Paşa'nın deyişiyle "düşmanların bütün mesaisi esasat-ı sulhiyemizin takarrür edeceği esnada memleketimizi haricen ve dahilen bir za'fi mutlak içinde bırakarak istedikleri her şeyi bize kabul ettirmek gayesini istihdaf" etmekteydiler. İzmir sorununu yerinde inceleyen, aynı zamanda Anadolu'nun çeşitli yerlerinde incelemeler için seyahatler yapan Avrupa ve Amerikalılar Türkiye lehine düşüncelerle memleketlerine dönmüşlerdi. Gelen heyetler, Avrupa ve Amerikan kamuoyunu çeşitli vasıtalarla tahrik eden çevrelerin propagandalarını tamamen pasifize edememişlerse de, sulh konferansı kararlarına imza atanlar için bir cereyan oluşumuna yardım etmişlerdi. Menfaatlerini, her türlü baskı unsurunu Türkiye aleyhine kullanmakta gören bazı unsurlar, Mustafa Kemal Paşa'ya göre, "lehimizde inkişafa başlayan bu cereyanı temelinden yıkmak ve bütün âlemi haricinin milletimiz lehine tashihi zehabetmesine meydan vermemek için külliyyen kizbi mahz olan en son Ermeni katali saniasını tertip ve ilân" etmekte, diğer taraftan Türkiye'nin son derece sınırlı ve basit olan tekzip vasıtalarını, gazetelerini ise sıkı bir sansüre tabi tutarak medeniyete karşı Türklerin kendi hukukunu korumasına müsaade edilmemekteydi. Paşa bu durumu, "Müdafaai nefis, hakkından da milletimizi külliyyen mahrum ederek efkâr ve temayülât-ı cihanı harap memleketimiz ve mazlum milletimiz aleyhinde yeniden pek müthiş ittihamat ile zehirlediler." sözleriyle nitelemekteydi. Bu konuda bkz. **TBMM Zabıt Ceridesi**, Devre I, C.1, İctima Senesi II, s.27

⁴² *Hakimiyet-i Milliye*, 17 Temmuz 1922.

Yusuf Kemal Bey, İngiltere Hükümeti'nin İstanbul'daki komiserlerine işin uygulanması için emir verdiğini ve General Pelle'nin buna cevaben hükümetinden bu yönde resmi bir talimat almadığını beyan etmiştir. İngiliz Baştercümanı Rapa'nın kendisine gelerek Lord Gurzon'a Türk basınından yapılan şiddetli hücumlar sebebiyle şikâyetini dile getirdiğini söyleyen Yusuf Kemal Bey, TBMM'nin bu teklifi kabulünün mümkün olmadığını İngilizlerin de bildiğini, Hıristiyanlar arasında ölenler olduğu gibi Müslümanlar'da da aynı durumun görüldüğünü söylemiştir. Açık olan bir şey vardı ki, o da TBMM'nin Hıristiyanların katli gibi bir absürt durumu düşünmeyeceğiydi. Nitekim, Ankara'da olduğu gibi diğer yerlerde de Hıristiyanların iş-güçleriyle uğraşması ve gazetelerdeki beyanatları bunun göstergesiydi. Yusuf Kemal Bey'e göre, tahkikat komisyonu kurma girişimlerin altında yatan Türklerin sulh tekliflerinin ertelenmek istenmesiydi. Karahisar-ı Sahip Mebusu Şükrü Bey, çekilecek protesto notasının ne gibi mahzurlarının olabileceğine dair konu hakkında hariciye vekâletinin mütalaasını sorması üzerine Yusuf Kemal Bey, notanın gönderilmesinin doğru olacağını söylemiştir. Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey, İngilizlerin kararlarında ısrarcı olduklarını, takip edecekleri politikanın lehimize olduğu kadar aleyhimize de sonuçlanabileceğini, İngilizlere verilmesi düşünülen notanın sonucunun iyi değerlendirilmesi gereği üzerinde durmuştur. Aydın Mebusu Tahsin Bey ise, hariciye vekilinin kendi görüşünü sormuştur. Yusuf Kemal Bey, Yunanların sahili bombardımanı sebebiyle daha evvelki verdiği notalarda, Yunanların Rumları tahrik ve teşvike devam ettiğinin belirtilmediğini, işgal altındaki yerlerde işlediği zulümlerle Yunanistan'ın amaçlarından birini, Müslümanlarla Hıristiyanların arasını açmak ve Müslümanları heyecana sevk etmek olarak görmekteydi. Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey'in daha evvelki protestolarla o tarihte yapılması düşünülenler arasında bir fark olup olmadığını sorması üzerine Yusuf Kemal Bey, meclislerin doğrudan diğer millet meclislerine adalet için müracaatlarının doğal olduğunu ve faydalı sonuçlar hasıl olduğunu söylemesinden sonra, Mersin Mebusu Selahattin Bey'in hükümetin bir süredir devam eden Anadolu'da mezalim haberleri ve Batılı devletlerce kurulması düşünülen tahkikat komisyonu teklifine olumlu cevap verilip verilmeyeceğinin düşünülüp düşünülmediği sorusu gelmiştir. Selahattin Bey, hükümeti bu konuda hiçbir hazırlık yapmamakla suçlamaktaydı. Tahkikat teklifinin kabulü Selahattin Bey'e göre, TBMM'nin muharebede olduğu İtilaf Devletleri'nin Türkiye arazisi üzerindeki hakimiyetini kabul demektir. Kendisi bu durumu, *"kabul edip etmeyeceğimizi, yapmayacaksak bizi bütün dünyanın ötekinin berikinin nazarında bir heyet-i gasıba ve zalime diye bizi teşhir ediyorlar. O ithamlara karşı efsar-ı umumiyeye ne diyeceğiz? Nasıl tebriye edeceğiz? Neden bir buçuk aydan beri etrafımızda dönen bu teşhiata*

neden göz yumduk ve sesimizi çıkarmadık, ağzımızı açmadı? Onun için ben görüyorum ki biz uyuyoruz?” sözleriyle hükümeti eleştirirken, Hıristiyanlık adına Avrupa’da ortaya çıkan bir olayın derhal İngiltere ve Amerikan Protestanlarını ayağa kaldırdığını ve siyasete bulaştıkları gerçeğini itiraf etmekteydi. Ona göre, Avrupa siyasi olarak bir durgunluk devresi geçirirken Türkiye kendi siyasetini yürütememekteydi. Yusuf Kemal Bey ise, daha evvel hükümetin İstanbul’daki komiserlere gerekli vesikaları gönderdiğini, gerek Celalettin Arif Bey’e gerekse Ferit Bey’e talimat verildiğini *“şimdiden ben karşımdaki düşmanlarıma bütün esbab-ı reddiyemi bildireyim de düşmanlar ona göre hazırlanarak başka entrika mı çevirsinler”* şeklindeki sözleriyle konu hakkında hükümetin aczini bildiren eleştirileri reddetmiştir. Ayrıca kendisi, hükümetlerine tahkikat hakkında resmi bir talep gelmediği için harekete geçmenin erken olacağı kanaatindeydi. Mentеше Mebusu Tevfik Rüştü Bey, azınlıklar hukukunu bir maske olarak kullanan İngilizlerin bu silaha ne zaman başvurduklarının iyi mütalaa edilmesi gerektiğini, alınabilecek tedbirler üzerinde düşünülebileceğini ileri sürmüştü. Ona göre, protesto notasının verilip verilmemesi hususu iyi düşünülmeli, Mr. Yowell’in sebep olduğu huzursuzluk olmasa dahi İngilizler kendilerine bir sebep bulabilecekti. Amerikan Yakın Doğu Heyeti üyelerine istedikleri her yer gösterilmeli ve böylece Anadolu’da mezalim olmadığı kanıtlanmalıydı. Tahkikat tebligatı olduğunda TBMM milli hakimiyetine aykırı olduğu gerekçesiyle bunu reddedebilirdi. Ayrıca Avrupa meclislerine müracaat uyuyan yılanı uyandırmaktan başka bir sonuç vermezdi. Bu meseleyi menfaati olanlar çıkardığı için çıkarları devam ettiği müddetçe vazgeçmeyeceklerdi. Protesto notasını Tevfik Rüştü Bey, *“protesto etmeliğimiz ne bir damla kazanır yani ne bir damla ilave eder, ne eksilir.”* olarak görürken, tek yararını Avrupa meclislerindeki namuslu milletvekillerini Anadolu’daki gerçekler hakkında bilgilendirmek olarak görmekte ve bu konuda geç kalındığı kanaatindeydi. Milletlerin ve meclislerin dış ilişkiler konularında hükümetlerini sıkı bir denetim altına almaları, aksi halde kendi haline bırakılırsa bu durumu Tevfik Rüştü Bey, *“bir ekalliyetin bir hareketi, memleketi bin felakete sürükler. Bütün tarih bu vekayi ile doludur ve tari-i umumi en yakın ve en açık bir misal”* olarak değerlendirmekteydi. Saruhan Mebusu Reşat Bey, yapılacak protestoların aleyhinde olduğunu ve ordu için toplanan bir çok gelirin gerekli yerlere sarf edilmeyerek taarruz kabiliyetine ulaşamadığı hususunda şikayetini bildirmişti. Lazistan Mebusu Ziya Hurşit Bey ise, *“bizim hazırlıksız bir zamanımızda, bu tahkikat teklifi gelirse, biz o zaman ani olarak reddedip müşkil bir vaziyete mi düşeceğiz? Yoksa kabul edip de, memleketimizde salahiyyetlar bir heyetin gezdirilmesine müsaade edecekmiyiz?”* sözleriyle hükümeti ve özellikle hariciye vekilini görevini layıkıyla yapmamakla

suçlamaktaydı. Ayrıca fakir milletin Kütahya-Altıntaş savaşlarından sonra iki kez orduya 120 milyon gibi büyük bir meblağı verdiğini, buna rağmen ordunun on ay evvelki taarruzda görevini yerine getiremediğini ve milletin artık fedakarlık yapmak istemediğini sözlerine eklemiştir. Protesto notasını göndermenin hiçbir zaman İngilizleri yollarından döndürmeyeceğini dolayısıyla Tefik Rüşti Bey'in fikrine katıldığını ifade eden Burdur Mebusu İsmail Suphi Bey, hariciye vekâletinin daima zemini hazırlamakla görevli olduğunu, Cenova Konferansı'nda bunu Bolşeviklerin her yere üst düzey ricallerini göndermek suretiyle örneğinin görülebildiğini söylemekteydi. Çünkü, milli meclis her meselenin ayrıntılarına karar vermekle görevli değildi. Ona göre, nota Türkiye'ye tebliğ edilmeden hazırlıklı olunmalı, hariciye vekili fikrinde tereddüt ederse meclise danışmalıydı. Adı geçen mebus, tahkikat komisyonu kurulmasını zaman kaybından başka bir şey olarak görmemekteydi. Karahisar-ı Sahip Mebusu Mehmet Şükrü Bey ise, hariciye vekilinin konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığından sorumluluğu üzerinden atmak istemediğini, elinde şayet bilgi varsa meclisle paylaşması gerektiğini ifade ederken protesto notasının çekilmesi gerektiği üzerinde durmuştu. Mehmet Şükrü Bey, hariciye vekilinin nota hakkındaki mahzurları söyleyecek olursa yeni duruma göre müzakere açılabileceği kanaatini taşımaktaydı. Sözlerinin yanlış yorumlandığını söyleyen Mersin Mebusu Salahattin Bey, hariciye vekilinden söz konusu komisyonun kurulmasının faydalı olup olmadığı, özellikle İngilizlerin komisyon kurma hamlelerine karşı hariciye vekaletinin cevaplarının geciktiği konusuna dikkatleri çekmek istediğini ifade etmiştir. Tahkikat teklifinin hükümetçe kabul edilip edilmediğinin, edilemediyse neden tezkir edilmediğinin açıkça beyan edilmesini isteyen Salahattin Bey, Anadolu'ya üsera garnizonlarını incelemek üzere gerekse yardım çalışmaları için yakın doğu heyetlerinin geldiğini ve bunlardan azami derecede faydalanılması gerektiğine işaret etmiştir. Hükümetçe alınması elzem olan her karar daha evvel mecliste karar altına alınmalı, ayrıca müttefik devletlerin birleşerek tek bir ağızdan yüklenmelerine izin verilmemeliydi. Salahattin Bey'in eleştirilerinden İngiliz Başbakanı Lloyd George'da hissesine düşeni şu şekilde almıştı. “ *tahkikat bir meseledir. Şimdiye kadar ne yaptınız? Bir tanesini gösteriniz. Yoksa oyalamak için mi uğraşıyorsunuz? Bu kadar memleketi ve siz resülmalinizi yıkıyorsunuz ve sizinle bütün mesail için serbest bir halde taahhüdümüzden vazgeçeceğiz. Eğer harp istiyorsanız biz harpten çekinmiyoruz. O devletlerden hiçbir zaman kaçır adamlardan değiliz.*” Salahattin Bey'e göre, tahkikat hususunda ortaya atılan iddialara karşı çok güzel fikirler öne sürülmesine karşı bunların bir kez daha gözden geçirilmesi lazımdı. Karahisar-ı Sahip Mebusu İsmail Şükrü Efendi ise hariciye nazırının notanın gönderilmesinden TBMM'nin zarar göreceği

ihtimali olduğunu söylemesine rağmen, notanın hem yararlı, hem de zararlarının olduğunu iddia etmişti. Çünkü ona göre, İngilizler tahkikat bahanesiyle Anadolu'ya sokulup TBMM'nin gizli kalması gereken sırlarını öğrenebilecekti. Şayet nota gönderilecek olsa ki, o tarihe kadar bir çok vesika ile ispatlanıp ortaya çıkarılan mezalimlerde olduğu gibi hiçbir netice hasıl olmayacaktı. Fakat kendisi bir fıkıh kuralını hatırlatarak, *“menfaat ihtimali olan şey, mazarrat ihtimali olan şeye tercih olunur. Mademki bir tereddüt var ve mazarrat ihtimali var, bunu terk etmek hikmet iktizasıdır.”* TBMM'nin Anadolu'nun mukadderatına hakim olduğunu söyleyen İsmail Şükrü Efendi, Yusuf Kemal Bey'in bulunduğu mevki itibariyle en makul olan hareket tarzında davrandığını, meclisi aydınlattığını, eleştiriler karşısında istifa söylemini yersiz, memleketin ali menfaatlerine aykırı bir yaklaşım olarak gördüğünün altını çizmekteydi. Protesto notasından herhangi bir sonuç çıkmayacağı görüşünde olan Kırşehir Mebusu Yahya Galip Bey, Yunanların da TBMM aleyhinde bazı isnatlarda bulunduğunu, durumu açıklığa kavuşturmak için ise müttefiklerin tahkikat komisyonu kurmak suretiyle her iki mıntıkada mutlak surette incelemeler yapacağını ve bunu TBMM'nin engelleyemeyeceğini öne sürmüştü. Ona göre, hariciye vekilinin meclisi bilgilendirmesi sadece nezaket icabıydı. Meclisin notayı gönderme ısrarı karşısında hariciye vekili elbette olumsuz bir tutum takinamazdı. Avrupa basınında Ankara Hükümeti'nin tahkikat teklifini kabul ettiği hakkında yazılar olduğunu söyleyen Yusuf Kemal Bey, Celalettin Arif Bey'in müttefiklere yönelik *“İzmir'de tahkikat yaptınız ve resmen taayyun etti Yunanların mezalimi... o raporu yazarlar onun altında netice-i hüküm olmak üzere oraların tahliyesi lüzumunu görüyorlardı. Bu neticeyi ne yaptınız, bu neticeyi veriniz de ondan sonra tahkikat isteyiniz. Yoksa biz memleketemizde tahkikattan korkmayız”* serzenişini hatırlatmıştır. Hariciye vekaletinin iddiaları derhal tekzip ettiğini söyleyen Yusuf Kemal Bey, memlekete sokulmasında tereddüt gösterilen Salib-i Ahmer Heyeti'nin görevinin üstelik sadece Müslümanlara değil ihtiyaç sahibi Hıristiyanlara da yardım eden Hilal-i Ahmer heyeti tarafından üstlenebileceğini ifade etmiştir. Zira, Ankara'da olduğu halde Yunan esirlerine sözde yardımcı olmak amacıyla ısrarla Samsun'a gitmek istediğini söyleyen Dr. Revihe, kendisine müsaade edilmemesi ve bazı kişilerden duyduklarından hareketle TBMM lehinde olduğu kadar aleyhinde olan bir rapor düzenlemişti. Avrupa'daki temsilciler vasıtasıyla komisyon kurulma çalışmalarının yakından takip edildiğini, hariciyenin elinden gelen her şeyi yaptığını ifade eden Yusuf Kemal Bey, Misak-ı Milli'den başka hariciye vekilinin elinde bir şey olmadığını söylerken tenkitleri, *“fakat mesuliyet-i maddiyeden korkmayarak sırf millete karşı, tarihe karşı manevi bir mesuliyeti yüklenerek diyorum ki, rica ederim çok ısrar etmeyin. Az çok şeyler yapılıyor...gecenin saat*

ikisinde, üçünde telgraf gönderen hariciye vekili pek iyi uyumuyor zannedirim.” şeklinde göğüslemekteydi. Karesi Mebusu Basri Bey ise, meclisin oy çokluğuyla Yusuf Kemal Bey’i seçtiğini ve meclisin o buhranlı günlerde, izzet-i nefsi yaralamayan daha yapıcı eleştiriler yapması gereği üzerinde durmak suretiyle olgun bir tavır sergilemiştir. İşgal altındaki Müslümanları kurtarmak için çareler düşünmeği ana hedef, onların yaşadıklarını Avrupa’da haykırmanın en önemli görev olduğunu söyleyen Basri Bey, Yunanların mezalim iddiaları hakkında çok güzel çalıştığını fakat TBMM’nin sesini duyurmakta zorluk çektiğinin altını çizmekteydi. Ona göre, yapılan çalışmalar ne kadar fazla olursa Avrupa’ya karşı meşruiyet hakkı tanıtılmış olacaktı. Üstelik çekilecek notanın zarar getirip götürmeyeceği sabit değildi. Bazı mebusların nota gönderilirse azınlıklar aleyhindeki iddialardan doğan tahkik komisyonunun kabul edileceği görüşü ise abesle iştigaldi. Yunanların Batı Anadolu’da yaptığı zulümler ortadayken Batılı hükümetlerin tahkikat için TBMM’ye müracaatları halinde alacakları cevaplar hazırды. Ayrıca geçmiş tecrübelerden hareketle, tahkikatta bulunacak insanların tarafsız kalacaklarına dair somut bir veri de yoktu. Çekilecek protesto notasının ameli ve kesin bir netice vereceğine inanmadığını ifade eden Basri Bey, bununla birlikte kamuoyunda derin tesirlere sebep olacağına inandığını sözlerine eklemişti. Sivas mebusu Mustafa Taki Efendi ise, notanın gönderilmesinin TBMM’nin çıkarına olup olmadığını hala şüphe götürdüğü kanaatini taşımaktaydı. Ona göre, zarardan uzak kalma, menfaat temininden daha hayırlı olup, şayet zarardan fayda temin edilmesi düşünülmekeyse tercih edilmeliydi. Milletın hariciye vekaleti makamını üstlenen şahıslar ise en sert eleştirilere dahi katlanmalıydı. Bunun üzerine Yusuf Kemal Bey’in kürsüye gelerek istifası meclis reisi tarafından oya konulmak suretiyle reddedilmiştir⁴³.

Ardından TBMM Batılı devletlerin meclislerine gönderilmek üzere Yunan mezalimine dair protesto notası yayımlamıştır. Notada, 1920 senesinde Osmanlı Mebusan Meclisi’nde ilan edilen, Wilson Prensipleri’yle teyit edilen, nüfus ve kültür bakımından Türk olduğu kabul edilen Osmanlı

⁴³ **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre 1, C. 20, İctima Senesi 3, 57. İnikad, s.452-471. İstanbul gazetelerinden aldığı haberlerle Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey, Karadeniz’den İstanbul’a gelen Rumların propaganda yaptıklarını, yabancı gazete muhabirlerinin de bunlardan etkilendiğini söylemiştir. Ali Şükrü Bey, insani hislerle bu insanlara müsaade edilmesi dolayısıyla hükümeti eleştirmiştir. Ali Şükrü Bey, köylerde birçok Müslüman’ın camilere doldurulup yakıldığı bir esnada, vatana ihanet edenlere karşı insani hisler beslenemeyeceğini, “*hastalıktan ölseler bile zerre kadar müteessir olmayacağımı*” beyan ederek hükümetin hastalık, işe yetersizliği gibi zaruri sebeplerle dahi olsa İstanbul veya diğer yerlere gitmek isteyen Hıristiyanlar’a izin vermesini eleştirmiştir. Bkz. **TBMM Gizli Celse Zabıtları**, Devre 1, C. 20, İctima Senesi 3, 57. İnikad, s.383.

topraklarının bir kısmının Mondros Mütarekesi hükümlerine aykırı olarak Yunan ordusunun işgali altında olduğu vurgulanmaktaydı. Notaya göre, devletler hukukuna aykırı olarak Türk Milleti'nin istiklâl ve hürriyetine karşı işgalin başından Yunanlarca cürüm niteliğinde sergilenen mezalim, TBMM tarafından defaatle İtilaf Devletleri nezdinde protesto edilmişti. Nitekim İzmir ve havalisinin İtilaf Devletleri'nin himayesindeki Yunanlarca işgalinden kısa bir süre sonra, yine bu devletler tarafından mezalim tahkikatıyla görevlendirilen generaller komisyonu tarafsız raporlarıyla bunu göstermişlerdi. Fakat Türkiye'nin şikayetleri herhangi bir netice vermemişti. Yunan işgal bölgesinde kalan çaresiz Müslümanlar, insanlığın en eski devirlerinden beri tarihin nadiren kaydettiği işkence ve zulümlere katlanmaktaydılar. Yirminci asırda medeni alemin gözleri önünde boğazlanmak istenen bir milletin bu feci durumu karşısında daha fazla sessiz kalamazdı. İtilaf devletleri nezdinde yapılan bütün teşebbüsler, aynı devletlerce yapılan komisyon raporu hiçbir netice vermediğine tüm Müslümanlar ve medeni alem şahit olmuştu. Bu Müslüman kitleyi temsil eden TBMM olarak doğrudan doğruya ve onların temsilcilerine-insanlığın vicdanına adalet hissiyle başvurmaya 3 Haziran 1922 tarihinde karar verilmişti. Anadolu'da dört yıldır insanlığın gözü önünde çoluk-çocuk, kadın-erkek, ihtiyar ve gençler her gün artan bir şiddette demir ve ateşle inlemekteydiler. Tek suçları Türk ve Müslüman olmak olan, işgal mintikalarında savunmasız bir vaziyetteki halka karşı Yunan ordusuna mensup neferlerce sergilenen vahşet her geçen gün şiddetlenerek devam etmekteydi. Nitekim Balıkesir, Aydın, Bursa, İzmir, Manisa, Kütahya, Eskişehir, Edirne gibi yerlerde uydurma bahanelerle Müslümanlar mescitlere doldurularak yakılmakta, kuyulara gömülerek öldürülmekte, köyler ateşe verilmekte, mahsuller yakılmakta, hayvanlar kaçırılmakta, ırza tecavüzler görülmekte, mallar gasp edilmekte ve bütün bunlar gerek insaniyet gerekse savaş hukuku ile bağdaşmayan en cani hadiselerle sergilenmekteydi. Balıkesir, Aydın gibi yerlerde Müslüman eşraf türlü sebeplerle hapsedilmekte, köylerde mescitler yakılmakta imamlar, sarhoş askerler tarafından sokak sokak dolaştırılarak zorla ezan okutturulmak gibi hakaretimiz muamelelere maruz kalmaktaydılar. Aynı hadiseler, Söke, Kuşadası, Gemlik, Karamürsel, Yalova ve İzmit'te de görülmüştür. İtilaf Devletleri'nin subaylarının şahit oldukları bu vahşi hadiseler Avrupa hükümetlerince de malumdu. İşgal mintikası savunmasız insanların adeta kan ve kıtal sahnesi olmuştu. İstiklalini ve hayat hakkını savunmadan başka bir şey yapmayan Türk Milleti en eski devirlerde ki insanların bile temasından elem ve utanç duyacağı bir düşmanın saldırısıyla karşı karşıyaydı. Bununla beraber Türk Milleti bu şekilde davranan bir düşmana karşı aynı tarz mukabelede bulunmayı asli değerleriyle bağdaştıramazdı. Yunan ordusunca silahsız insanlara karşı uygulanan cinayetler Lahey Sulh

Konferansı 46, 48, 51, 52 ve 56., Brüksel Konferansı'nın 38.-42. kararlarına göre kınanmaktaydı. Savaş sadece devletlerarasında cereyan eden, modern hukukun kabul ettiği bir düsturdu. Buradan hareketle muharip ordulardan birine mensup olmayan sivil halkın can, mal-mülk, ırz ve mukaddesatı her türlü taarruzdan masundu. Sözde medeniyet getirme vazifesiyle Türkiye topraklarını işgal eden Yunan ordusunun medeni alemin gözleri önünde, işlediği cinayetler tüm hukuk telakkilerinin kabul edemeyeceği bir düzeye gelmişti. Çağdaş bir millet olduğu halde devletler hukukuna aykırı olarak kendisine istiklal hakkı tanınmayan Müslüman Türkiye halkının imhasına çalışılmaktaydı. Sadece bu durumun sorumluları değil, olanlar karşısında sessiz kalanları dahi tarih huzurunda medeni alem affetmeyecekti. Ayrıca Avrupa hükümetlerince Yunan ordusunca Türklere reva görülen mezalime karşı sükut ve zımmen muvafakat edilmiş olması, İslam aleminde Türklerin Müslüman olmasından ileri geldiği kanısını güçlendirmekteydi. Halbuki, geçmiş asırlara oranla 20. asır hürriyet ve vicdan özgürlüğünü temel alırken, bunun aksine hareket etmek medeniyete karşı bir suç olarak görülmekteydi. Nota'da Türkiye'nin, hali hazırdaki asrın din ve ırk farkı gözetilmeksizin milletlere bahşettiği istiklal hakkını kendisi için de istediğinin altı çizilirken, *“bütün milletlerin hür ve müstakil olarak mukadderatına sahip olmalarını istemekten başka gayesi olmayan Türkiye, medeni dünyanın emperyalist gayeler peşinde yürüyen hükümetlere zahir olmakta cihan için zarardan başka bir faide melhuz olmadığı kanaatindedir. Türkiye'nin meşgul aksamındaki Yunan ordusu mezalimini 20. asır medeniyetini ve harsı namına protesto ederken Türkiye Büyük Millet Meclisi milel-i mütemeddineden hükümetleri nezdinde teşebbüsat-ı lazimedede bulunarak bütün bir insaniyet tarihi için leke teşkil eden, kan ve yangınla ihdas olunan bu müthiş işkencelere artık verilmek esbabını istikmal eylemeleri”* istenilmekteydi⁴⁴. Anadolu'ya medeniyet getirme parolasıyla önce işgale, sonra adeta katliama başlayan Yunan ordusunun yaptıkları Batı'nın kendi değerler sistemiyle taban tabana zıttı. Türkiye'nin 20. yüzyılda din ve dil farkı gözetilmeksizin milletlere bahşedilen istiklâl hakkını istemesi ise gayet doğaldı. Bundan hareket eden TBMM'nin, kendini medeni olarak kabul eden milletlere görevlerini bir notayla hatırlatması yerinde olmuştur.

TAHKİKAT KOMİSYONU KURMA ÇALIŞMALARININ SONA ERMESİ

Zamanla tahkikat komisyonu kurulması ısrarındaki İngilizlerin ısrarı soğumaya yüz tutmuştu. İstanbul'da komiserler meclisinde askeri bir heyetin gönderilmesi müzakere edilirken General Harrington, İngiliz subaylarının Anadolu'ya gönderilmesinin sorumluluğunu üstlenemeyeceğini söylemişti.

⁴⁴ TBMM Gizli Celse Zabıtları, Devre 1, C. 20, İctima Senesi 3, 57. İnikad, s.472-474.

Bir İngiliz temsilci memur gönderilmesini talep etmişse de yeniden talimat talebi kararlaştırılmıştı. Bu arada Fransa Hükümeti tarafsız devletlerin tahkikata katılmaları için bir çağrı yapma gereği duymuştu⁴⁵. Ankara Hükümeti tarafından tahkikat teklifinin reddi, İngilizleri harekete geçirerek, tahkikatın Uluslararası Kızılhaç Heyeti tarafından üstlenilmesi hamlesini doğurmuştu. Halbuki Yunanlar Trakya'da Kızılhaç Heyeti'nin yapmak istediği tahkikata müsaade etmediğinden Ankara Hükümeti'nin bu tarz bir tahkikatı icrasını uygun görmesi şüpheliydi. Avrupa basınında çıkan haberlerde, Kızılhaç Heyeti'nin Cenevre merkezi İsviçreli bir albayı bu işle görevlendirdiği yazılmaktaydı. Ayrıca, Türk ve Yunan mıntıklarında yapılması düşünülen tahkikatın Kızılhaç Heyeti'nce üstlenilmesi için fevkalade komiserler bile belirlenmişti⁴⁶. Fakat, İngilizler beklemedikleri bir tavırla karşılaşacaklardı. Cenevre'deki Uluslararası Kızılhaç Heyeti yayımladığı bildiride, Trakya ve Anadolu'da yaşandığı iddia edilen mezalimin tahkik edilmesi hususunun üstlenilmesini İngiliz hariciye nezaretince talep edildiği, fakat siyasi emelleri hedefleyen bir görevin kabul edilmek suretiyle kurumun insaniyetperver vazifesini bırakmak niyetinde olmadığı belirtilerek söz konusu teklif reddedilmişti. Bununla beraber Kızılhaç Heyeti, yardıma muhtaç olan insanların ihtiyaçlarını belirlemek amacıyla bir heyet göndermeyi düşündüğünün altını çizmekteydi⁴⁷. Atina gazetelerinde ise masraflarının 4.000 lira olacağı tahmin edilen tahkik komisyonunun kurulmasının akamete uğradığı haberleri yer almıştı⁴⁸. Netice itibariyle, Paris Barış Konferansı esnasında gündeme taşınan ve 18

⁴⁵ *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Temmuz 1922.

⁴⁶ *Hakimiyet-i Milliye*, 16 Ağustos 1922.

⁴⁷ *Tevhid-i Efkar*, 21 Ağustos 1922.

⁴⁸ *Vakit*, 28 Ağustos, 1922. Büyük Taarruzun ardından Yunanlar işgal ettikleri topraklardan çekilirken Müslümanlara cebir ve şiddet uygulamakta, diğer taraftan Yunanistan'a zorla sivil esir götürmekteydiler. Bkz. BOA, Hariciye Nezareti İstanbul Murahhaslığı (HR.İM), 62/11. Ankara hükümetinin Roma temsilcisi Hilmi Bey, insiyatif kullanmak suretiyle Cemiyet-i Akvam'a üye olan İran Devleti'nden müttefikler nezdinde Trakya ve Anadolu'da yaşananlar hakkında arabulucu olmasını istemiştir. Prens Arfa'ed-Dowleh imzasıyla Cemiyet-i Akvam'a verilen taktirde, Cemiyet-i Akvam'ın tek Müslüman ülkesi konumundaki İran Devleti heyetinden TBMM hükümetinin bir ricası olduğu belirtilirken, Ortadoğu'daki savaşta yaşanan zulümleri araştırmak için tarafsız bir soruşturma yürütülmesine dikkatler çekilmekteydi. Taktirde göre, TBMM Milletler Cemiyeti'nden tarafsız bir soruşturma istemekte ve Trakya'daki Müslüman azınlık için de koruma talep etmekteydi. İran'ın savaşta iki ülke Türkiye ve Yunanistan'a karşı hem tarafsız, hem de dostane ilişkilerinin olduğunun altı çizildiği taktirde, o tarihte Milletler Cemiyeti'nin bir üyesi olmayan Türkiye'nin talebine dikkat çekilmekteydi. Tüm bunalımların üstesinden gelmede en üst otorite olduğunu gösteren Milletler Cemiyeti, aynı zamanda din ve ırk farkı gözetmeksizin tüm insan ırkı için çaba sarf ettiğini kanıtlamalıydı. Taktir, savaşın her iki tarafı karşı taraf ordusunu kendi sivil halkına karşı katliam yapmakla suçladığından tarafsız bir komisyonun kurulması gereğine işaret etmekteydi. Bkz. BOA, Dahiliye Nezareti Siyasi Kısım (DH.SYS), 2721/27.

Temmuz'da Yüksek Konsey'in İzmir ve çevresindeki gelişmeleri yerinde tespit amaçlı komisyon kurması ve faaliyetlerinin bir netice vermemesinden sonra, TBMM mıntıkası dahilinde komisyon oluşturma teşebbüsleri sonlanma sürecine girmiştir.

SONUÇ

Batı Anadolu'da işgaller başladığında Yunan askerlerinin Müslümanlara karşı uyguladığı sistematik cürüm ve baskılar İstanbul Hükümeti tarafından İtilaf Devletleri'ne şikayet edilmişti. İtilaf Devletleri'nce kurulan tahkikat komisyonu ve hazırlanan rapor Yunanların aleyhine olmasına rağmen bağlayıcı hükümler içermemekteydi. Nitekim tavsiye niteliğinden olan rapor Yunanların Türklere karşı tutumlarında bir değişime sebebiyet vermemiştir. Milli Mücadele yıllarında Ankara Hükümeti'nin güvenlik gerekçesiyle azınlıklara karşı aldığı bazı tedbirler Batı kamuoyunda tepkileri beraberinde getirmişti. Bunun üzerine Batılı devletler Anadolu'da bir komisyon kurmaya karar vermişlerdi. Fakat bu komisyonun kurulması, daha evvel Batı Anadolu'da kurulup herhangi bir yararı görülmeyen komisyonun faaliyetleri ortadayken faydalı bir sonuç getirmeyecekti. Bu yüzden TBMM bu teklifi belli gerekçelerle reddetmiştir. Nitekim, bazı mebusların da işaret ettiği gibi İngilizler tahkikat komisyonu kurma bahanesiyle Anadolu'ya girip, Ankara Hükümeti'nin gizli kalması gereken sırlarını öğrenebilecekti. Tahkikat komisyonu teklifinin kabulü Ankara Hükümeti'nin savaşta olduğu İtilaf Devletleri'nin Türkiye arazisi üzerinde hâkimiyetlerini kabul manası taşımaktaydı. Bu durum TBMM'nin milli egemenliğine açık bir müdahaleydi. Üstelik Bristol başkanlığında yapılan tahkikat Yunanların aleyhine sonuçlandığı halde İtilaf Devletleri Yunanlar için herhangi bir yaptırımda bulunmamışlardı. Milli Mücadele yıllarında Yunanlar Batılı başkentlerde çok iyi bir şekilde organize olurken Türkiye ise sesini duyurmakta sıkıntı çekmiştir. O tarihte meclisin bir diğer meselesi ise Yunanların yaptığı zulümlerden ötürü batılı meclislere bir protesto notası gönderilip gönderilmemesi hususuydu. Çekilecek notanın kesin bir netice vereceği kanaati mecliste hasıl olmamasına rağmen, Batı kamuoyunu etkileme endişesi ağır basmış, meclisteki uzun tartışmaların ardından notanın gönderilmesine karar verilmişti. TBMM, tahkikat komisyonuna izin vermemesi ve Batılı devletlere çektiği protesto telgrafıyla kararlı bir duruş sergilemiştir.

BİBLİYOGRAFYA**I. Arşiv Belgeleri**

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

II. Gazeteler

Akşam

Hakimiyet-i Milliye

İleri

Le Temps

Peyami Sabah

The New York Times

Tevhid-i Efkar

Vakit

III. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

TBMM Gizli Celse Zabıtları

IV. Eserler

Anadolu'da Yunan Mezalimi, Garp Cephesi İstihbarat Şubesi, Ankara, 1338.

Arşiv Belgeleriyle Rum Faaliyetleri (1918-1922), Genelkurmay Yay, Ankara, 2009

Arşiv Belgelerine Göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi Gayri Müslimlere Yapılan Yunan Mezalimi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay, Ankara, 1996

Balcıoğlu, Mustafa, **Belgelerle Milli Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu**, YÖK, Ankara 1991.

Jaeschke, Gotthard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, TTK, Ankara, 1971

Mutlu, Cengiz, **Mütareke Döneminde Rum Nüfus Hareketleri (1918-1922)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2011.

Sağlam, Kayhan, "**Anadolu'nun İşgali ve Yunan Mezalimi Hakkında Müttefikler Arası Komisyon Raporu**", **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Ekim 1971

Turan, Mustafa, “*İstiklal Harbinde Müttefiklerarası Tahkik Heyeti Çalışmaları Raporu ve Tahkikat Neticesi*”, **A.Ü. Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Dergisi**, sayı 8, Kasım 1991

Toynbee, Arnold J., **The Western Question In Greece and Turkey**, London, 1922

Türkiye’de Yunan Fecâyii, (Yay. Haz.) Mustafa Turan, Süleyman Özbek, Zahit Yıldırım), Berikan Yayınevi, Ankara, 2003

Türkmen, Zekeriya, **Belgelerle Yunan Mezalimi**, Ocak Yay, Ankara, 2000